

1977

ajakiri
6

ajakiri

Toimetuse ja talituse
aadress:

"AJA KIRI"

2661 Kingston Rd.
SCARBORO, Ont.
M1M 1M3 Canada

Esindus Skandinaavias:

Enno Klaar

"AJA KIRI"

Postgiro nr. 12 77 47-4
(1977: rkr. 45, 1978: rkr. 50)
Sundbyberg

Esindus Austraalias:

Tiia Raudma

68 Albert St.

Revesby, N.S.W. 2212

Nr. 6(12) toimetanud:

Vello Salo (tegevtoimetaja,
tel. (416) 265-2458)

Vello Soots

Henno Sillaste

Kalle Naelapea

Heino Jõe

Tiit Telmet (kujundus)

Tõnu Mägi (talitus)

Viimane tähtpäev kaastöö

jaoks 1/1978 20. jaan.

Aastatellimine (6 numbrit): \$ 10.00

(selles hinnas on ka õhupostiga
saatmine ülemeremaadesse)

- 1 Kaks ajalugu?
- 2 Rahvuslik eneseimetlemine (Lugeja veerg)
- 4 Rahvuslik imetegemine (Toimetaja veerg)
- 5 Eestluse säilumisest ja säilitamisest
Walter Rand
- 14 XX KLENK (Intervjuu)
- 15 Näod / KLENK 77
- 16 Kas poleks aeg? Ahto Sepp
- 18 Eesti luule 1945-1955 Ilmar Mikiver
- 22 Luuletusi Peeter Ilus
- 25 Kross ja Klio Evi Vellenurme
- 30 Tartu tudengid
- 31 Kunstileid Saksamaal Endel Kõks
- 32 Ära võõraks jää... Endel Loo
- 34 Vananev Poliitbüroo Rein Taagepera
- 37 „Ideede kärestik“? Endel Loo
- 38 Kool - hoos! August Laurij
- 39 Eesti paavstiriik 750 Vello Salo
- 41 Tüüpsõnade tuupimisest Fanny Sivers
- 43 Ocrislae, Rebala, Taani linn (E.V. Saks,
Leo Karlov)
- 44 Teateid: KLENK 77
Raamaturiial

Peagi on 1977. a. möödas, on ajalugu, „on ajalukku läinud“, nagu öeldakse. Ent öeldakse ka, et peamine asi, mida ajaloost võib õppida, on see, et inimesed ei taha ajaloost õppust võtta.

... *ei iial ei kordu Jüriöö!* laulab eesti noorus. Meie ajaloo- raamatud toovad ju jüriöö mässust üksikasjalikke kirjeldusi. Kuid allikaid uurides tekib ajaloolastel kuri kahtlus: kas jüriöö 1343 juhtuski Maarjamaal midagi erilist?

Usupuhastuse-päeval on aastasadu võimsasti kõlanud Martin Lutheri vägevad haamrilöögid Wittenbergis, muidugi jutlustes. Ürikute uurijad kahtlevad nüüd aga tõsiselt, kas Luther 31. oktoobril 1517 või üldse kunagi mingeid teese kuskile kirikuuksele riputas, haamri tarvitamisest rääkimata.

Umbes samuti kõlavad kahuripaugud „*Aurora*“ paugu aastapäevadel. Ja *ENE* teab jutustada, et ööl vastu 7. nov. 1917, kell 21.45 andnud „*Aurora*“ signaallasu Talvepalee ründamiseks. Aga kas ikka andis? Kahtlejaid leidub mitte ainult juuresviibinute hulgas (hiljuti veel L. Ruumet, *VES* 3.11.77:5) – ka ajaloolasi kahtleb selles „ajaloolises paugus“.

1. detsembril tuletati kodumaal tänavugi jälle meelde *eesti proletariaadi ülestõusu* a.1924. Nii nimetavad seda ka ametlikud ajalooõpikud. Ent samal ajal võib igaüks osta samuti ametlikult poolt avaldet üksikuurimusi, mis annavad asjast erineva pildi.

Kaks ajalugu? Üks uurijate ja teine „lihtsurelike“ jaoks? Nii näib see aina olevat olnud: „oma meeste“ mälestuse ülekuldamine on üks inimsoo igavesi suuri kiusatusi ja patte.

Ent kas see peab nii jäämagi? Kas pole realistlik ellusuhtumine, isegi ebameeldivatele tõsiasjadele näkkuvaatamine palju inimlikum, midagi, mille eest on väärt võidelda? Kunagi leiutat legendide edasijutustamine on muidugi lihtsam kui ajaloo uurimine ja vaagimine – aga ka palju hädaohtlikum: see, kes mineviku üle kuldab, katsetab sama oleviku ja tulevikuga, tahab ise „legendi loojaks“ saada.

See ei tähenda sugugi, et me ei vaja üllaid tulevikuideaale. Kuid mida realistlikumad, s.t. teostatavamad nad on, seda parem – meile ja kõigile. Ainult siis, kui suhtume olevikku ja minevikku realistlikult, ei too tulevik meile pettumusi – kõigepealt aasta 1978.

... *AK* on tublisti paremaks läinud võrreldes esimeste numbritega, aga tal on siiski veel küllalt puudusi. Kõike ei saa muidugi *AK* käest nõuda, sest tema ressurssidel on piirid. Kui ma nüüd mahust juttu teen, siis mitte sellepärast, et ma majanduslikest piiridest teadlik ei oleks. Aga mind, ja kindlasti paljusid teisi, segab tõsiselt iseenesest üsna lühikeste artiklite jaotamine kahe numbriga vahel. ... Leian, et *AK* peaks põhjalikult kaaluma, kas on võimalik mahtu suurendada. ...

Teiseks puuduseks pean materjali juhuslikkust. ... isegi kui seda ringvaateks nimetada – suur osa numbrist on ju sel juhul lihtsalt ringvaade, ja kõike värsket ja huvitavat lugedes ikkagi hing ometi midagi soolasemat. Võibolla aitaks, kui igas numbris oleks üks *tellitud* pikk artikkel (10–15 lk.) mingil meile kesksel teemal. See annaks igale numbrile oma ilme ja tõstaks selle kõrgemale päevakajalisest tähendusest. Usun ka, et leidub küllalt autoreid, kes ei pea võimalikuks lühidalt kirjutada, ja sellepärast *AK* lehekülgedele kunagi ei jõua.

Kui edasi minna – kas *AK* ei pidanud tulema *ühiskonnakriitiline* (vt. *AK* 1/76:1)? Seda joont on seni väga tagasihoidlikult viljeldud. Need kontroversiaalsed küsimused, milles *AK*-1 on muust pagulaspressist erinev hoiak, puudutavad peaaegjalikult kodumaaga suhtlemist ja suhtumist kodumaa kultuuriloomingusse. Siin on *AK* küll positiivselt sõna võtnud, mis on vajalik, aga mitte enam unikaalne, sest ka mõned teised perioodilised väljaanded (näiteks *Välis-Eesti* ja *Side*) on üldiselt samal liinil. Siis on juba erakordsem, et *AK* on vastu astunud paguluses valitsevale lakeerimistendentsile, kriitiliselt juttu tehes eesti keele oskuse ja eesti täienduskoolide tegelikust olukorrast Kanada väikestes keskustes (Lenk). Seda materjali on aga seni vähe ilmunud, et *AK*-d võiks ühiskonnakriitiliseks nimetada. Kuhu on jäänud meie Wallraff või August Ots II (muidugi tuleks objektide ja olukordi hoolikamalt valida ja vaagida kui Ots I seda tegi)?

Poliitiliselt on *AK* neutraalseks jäänud ning ei kannata ka selles mõttes võrdlust *Vaba Eestiga* välja (*AK* 1/76:1). Ja poliitiline neutraalsus suleb vaatepiiri meie rahvuslikust eneseimetlemisest välja, laia maailma ja ta nähtuste poole (see viimane on minu arust eriti õnnetu asjaolu).

J.S., Vällingby (Rootsi)

J.M. paneb küsimärgi alla Välis- ja Kodu-Eesti eri funktsioonid (AK 4/77:2). Kultuuripäevil 77 Washingtonis olid need kõne all, lähtudes T.Parmingu analüüsides (et KE annab väliseestlasele tema rahvusliku identsuse; et VE aitab kaitsta kodueestlaste inimõigusi). J.M. ütleb nüüd, et kodueestlased („keda ma olen kohanud“) ei oskavat VE-le üldse mingit funktsiooni anda.

Huvitav oleks teada, kes need päid liiva peitvad inimesed on. Debatt ses asjas käib Kodu-Eestis juba sõja lõpust saadik. Aastal 1947 kirjutab Paul Rummo rajataguse kultuuri kohta nii: *Ja teisal.. / on lääne dekadentsi närbund puju / päev-päevalt, aasta-aastalt kiduram, / Seal pärivoolu kaduvikku ujub, / mis ülevat on loonud inimvaim...*

Ent läheb mööda aastaid tosin. Aastal 1960 kirjutab Raimond Kaugver novellis *Üheksas ring* vaidlusest KE kujuri ja VE kirjniku vahel Helsingis. Kujur ütleb end olevat hästi kursis VE kirjandusega (loetleb: Kalmus, Kangro, Laaban, Gailit, Ristiki-vi) ja süüdistab siis VE-t: *... teie rahvusliku kultuuri säilitamine väljendab end kahel viisil – mineviku konserveerimises ja oleviku kosmopolitiseerimises.* Niisiis: VE ei ole siiski mitte mingi närbuv puju!

Kui Kaugver lasknuks VE esindajal vastata sama mündiga (näiteks et KE on jälle spetsialiseerunud *mineviku anulleerimisele ja oleviku kolhoseerimisele*), siis olnuks see Helsingi vaidlus a. 1960 juba üsna õiglane. Kahjuks laseb autor sel vaidlusel kii-
restli lõppeda emotsionaalses ummikus.

Nüüd paistab seegi raund juba olevat pisut akadeemiline. Nüüd on asjad veelgi traagilisemad kui 17 a. tagasi. Mainin siin vaid selle aasta maikuist kirja 18 KE loodusteadlaselt – abipalvega Eesti loodusvarade laastamise vastu praeguse režiimi poolt. Kas on vaja meenutada viimase viie aasta „pudelposti“ – appikarjeid KE-s toimuvate repressaalide vastu? Kas J.M. tõesti arvab, et Välis-Eestil puudub igasugune funktsioon Kodu-Eesti huvide kaitsjana – või on viga vaid jutuajamises nendega, „keda ta on kohanud“?

I.M., Washington D.C. (U.S.A.)

Kogemus õpetab, et *rahvuslik eneseimetlemine* on vajalik asi. Ja AK-l pole kavatsust midagi vajalikku oma veergudelt välistada. Kuid selge on see, et eneseimetlemisega on senini liialdatud. Eneseimetlemine on just tolle *pagulaspressi* peateemasid, millega J.S. tahab meid samale pulgale seada. Sellega ei ole AK toimetus kuidagi nõus.

Pagulasmentaliteet on nimelt päris kindlapiirdeline nähtus, sõna „pagulane“ tähendab kedagi, kes on pagenuud. Materiaalselt võttes on AK toimetuses ainult üks liige, kes on kuskilt pagenuud, aga temagi defineerib end „endise pagulasena“. Ent see pole veel asja tuum: AK on teatavasti Metsaülikooli sideorgan ja pöördub eelkõige meie noorema generatsiooni poole, kes on sündinud väljaspool Eestit. Mis mõte oleks neile pagulasmentaliteeti sisse tuupida?

Tänases kontekstis võime AK ideaalile anda nimeks *rahvuslik imetegemine*. Väikerahvaid on ennegi hääbunud, oleme ise liivlaste ja ingerlaste kadumise tunnistajad. Me jääme elama, kui me *midagi suudame*. Ja pingutuseta — meie hajutatuse juures lausa imetegemiseta — me seda ei saavuta.

On põhjust ka jälle mainida, et AK on hobby-ajakiri (vrd. AK 2/77:3). Meil pole ühtki täiseaga osa-ajalist tööjõudu ning võib tõesti imeks nimetada, et kaksteist numbrit on enam-vähem ettenähtud ajal võinud ilmuda.

Stokholmist ja Tallinnast (sealt küll Helsingi-Washingtoni kaudu) saame etteheite *kosmopolitismi* kaldumisest (ENE: „ideoloogia, mis inimkonna ühtekuuluvuse nimel ... mõistab hukka igasuguse rahvuslikkuse“). Aga niisugust asja pole AK-l veel iial mõttesegi tulnud! Küll tahab aga AK alati meeles pidada, et maailmas on peale eestlaste (tõesti?) muidki rahvaid.

Poliitika? AK „poliitika“ seisab eesti rahva kui terviku heakäekäigu vaatlemises (iseasi, kui hästi see meil õnnestub!) Konkreetselt tähendab see, et oleme valmis ka seda hindama, kui hea asjaga saab hakkama mõni ebasümpaatne isik või rühmitus.

Aga nüüd, teise eluaasta lõpul: suur aitäh kaastöölistele, kes on AK-le abiks olnud oma näo leidmisel! Suur tänu ka tellijatele (praegu 280), eriti neile, kes on tellimise 1978. aastaks juba uuendanud! Ja kõigile: südamlikud soovid uueks aastaks!

(Autori väljavõtteid ja lühendusi ettekandeist Trenti Seminaris 21.-22.5.77 ja Montréali Sümpoosionil 22.10.77.)

Walter
Rand

Teemaga seotud probleemide käsitletus lähtub futurismi*, diversiteedi ja natsionalismi ideedest (vrd. AK 4/76:10). Seega on alul vajalik selgitada neid mõisteid, kuna nad hiljem tulevad rakendamisele mitmete oluliste küsimuste analüüsimisel.

1. *Futurism*

Futurismi ülesandeks on teadlik, ratsionaalne ja plaanikindel tegelemine maailma tuleviku kõigi nähete võimaliku kujunemisega. Valitsused ja tööstusettevõtted kasutavad praegu kasvaval määral futuristide abi oma tulevikuplaanide kavandamisel.

2. *Ajalooline perspektiiv*

Vanasti olid looduslikud olukorrad ja ühiskondlikud ning tehnoloogilised tegurid pikki perioode peaaegu muutumatud või muutusid aeglaselt ja tsükliliselt. Õeldi: midagi pole uut päikese all. Üksiksündmused olid aga tihti väga muutliku iseloomuga, inimese elu oli lühike ja isiklik saatus raskesti kontrollitav.

Nüüd muutub tehnoloogiline ja ühiskondlik keskkond kiiresti, kusjuures muudatused on statistiliselt reeglipärasuse ja suuna tunnustega. Meie keskmiselt pikema eluea tõttu ei pääse me seda märkamast. Ühtlasi on teaduse ja tehnika teatav edu suurendanud meie usku, et võiksime ka ühiskondlikku arengut kontrollida ja kujundada. Sellest on tingitud moodsa futurismi püüe muudatuste reeglipärasusi avastada ja kaasa aidata tuleviku tahtlikule kujundamisele.

3. *Kes tegelevad futurismiga*

Futuristideks on enamuses valget tõugu, keskealised, kõrgema haridusega mehed, kes on rohkem teoinimesed kui vaatlejad ja mõtisklejad, ning tihti juhtivatel kohtadel majanduses ja avalikus elus. Nad teavad kui tähtis on ette näha ja plaanitseda. Huvi tuleviku vastu langeb, kui isiklik tulevik lüheneb. Futuristide hulgas on üle 60-aastaseid ainult 6%. Veel vähem

---

*Sõna *futurism* on siin kasutatud 'tulevikuteaduse' tähenduses (futuuroloogia).

on futuriste noorte hulgas, kellele olevik on palju valdavam. Ainult 2% futuristidest on alla 20 vanad.

Futuristidel on mitmeid organisatsioone, milledest suurim on World Future Society, asukohaga Washington D.C., mil on praegu 21000 liiget üle maailma.

4. *Probleeme ja meetodeid*

Põhilisemad futurismi probleemid on seotud looduslike muudatustega, inimese eluliste vajadustega, tehnoloogilise tegevusega, ühiskondlike raskustega ja indiviidi olukorraga.

Nn. Delfi meetodis kasutatakse teatud põhimõttel moodustatud ennustajate grupe; *simulatsiooni-meetodis* rakendatakse matemaatilisi mudeleid; *suunaekstrapolatsiooni-meetodi* puhul pikendatakse oleviku suunatumustega tegureid tulevikku ja *mõjumatriitsid* tegelevad mitmesuguste tulevikku määritlevate tegurite omavaheliste mõjudega.

On kujunenud koolkonnad, mis tulevikku erinevalt käsitlevad. *Üllatusvaba futurism* tegeleb ühiskonna sujuvate arengunähetega. *Kriisi-futuristid* püüavad avastada kriitilisi pöördepunkte ja olukordi. *Kriitilised futuristid* kavandavad tuleviku sundkujundamisi. Ja lõpuks *konstruktiivsed futuristid* on need, kes näevad tulevikku kui lahtiste võimaluste süsteemi, mis välja kasvab oleviku reaalsest olukordadest.

Kriitikana võiks mainida, et alati ei analüüsita kõiki võimalikke järeldusi, mõnikord segatakse ära *tõenäoline* tulevik ja *soovitud* tulevik, ka saadakse vähe aru juhuse osast, diversiteedi nähetest, süsteemide stabiilsuse tingimustest ja murranguperioodide iseloomust.

Puudulik on ka arusaamine kultuurile rajatud ühiskondlikest struktuuridest, etnilisusest ja väikerahvaste probleemidest. Balti rahvaid pole mainitud üheski laiemalt tuntud maailma tulevikupildis, kuigi neis ennustustes leidub mõndagi, mis meie saatust võiks mõjutada.

5. *Meile olulisi ennustusi*

Läänes on arvamine, et Ühendriigid ja Nõuk. Liit ühiste hädade kaudu ja neile lahendusi otsides teineteisele lähenevad

ning teataval määral sarnaseks muutuvad. Kardetakse kaost „kolmanda maailma” probleemidest ja N. Liidu sõjalist jõudu. Lääne ennustused N. Liidu suhtes on mõjutatud kartustest, ootustest ja soovunelmatest.

Väikesed kultuurid, kel puudub iseseisev poliitiline struktuur, ei lähtu oma tulevikuplaanides harilikult futurismi põhimõtetest, vaid rajavad oma lootused moraalsetele ja juriidilistele õigusnõudmistele, pannes sealjuures liialdatud lootusi mõne suurriigi abile ja arvatavale targale ettenägelikkusele, milleks võib puududa loogiline alus.

6. Lähtekohti ja definitsioone

Lisaks futurismi üldistele lähtekohtadele on käesolevas rakendatud diversiteedi ja natsionalismi ideed (viimasel juhul erinevalt selle sõna tavalisest, võrdlemisi negatiivsest tõlgendusest), mis aitavad suurendada arusaamist kultuuri, rahva ja rahvuse tähendusest.

Diversiteedivälja aluseks on 4 kvalitatiivselt erinevat komponenti: unitaarsus, univormsus, korra-diversiteet ja juhu-diversiteet (pikemalt vt. *Mana* 40/74:24-33). Looduslikud ja ühiskondlikud süsteemid on korra-diversiteedi nähted, mis väljenduvad süsteemide kasvus, liigestumises ja efektiivses püsimises. Seda on niisiis ka bioloogiline elu ja kultuuriline areng. Korra loomiseks ja püsimiseks on vaja energiat, mis tuleb väljaspoolt süsteemi ja tagab nõuetava loomisprotsessi.

Looduses pole aga korra-diversiteet domineerivaks nähteks, vaid selleks on juhu-diversiteet, mille kulg on vältimatu. Seetõttu on reaalsed sündmused tagasipööramatud ja ühesuunalised aja suhtes.

Kultuur kui korra-diversiteedi nähe on kogusumma paljude loovate inimeste panusest aastatuhandete jooksul, ilma et selleks oleks keskset plaani või selget lõppsihti. Laiemas mõttes hõlmab see kõiki inimkonna saavutusi. Ühiskondlike nähete analüüsimiseks on aga vajalik liigestada inimese tegevus põhiliselt erinevatesse kategooriatesse, kusjuures kultuur on kitsamas mõttes üks neist, millele lisanduvad ühiskonna tehnoloogilised, majanduslikud ja poliitilised nähted. Selle käsituse kohaselt hõlmab kultuur keelt ja murdeid, usundeid ja kombeid,

folkloori, kirjandust ja kunsti ning üldisi eluviise ja ellusuhtumist, mis kõik kokku moodustavad pika aja jooksul kasvanud keeruka orgaanilise süsteemi, harilikult piiratud geograafilises ruumis.

Kultuur on vaid üks komponent iga rahva struktuuris, kusjuures eestikeelset *rahvuse* mõistet tuleb vaadelda kui erijuhtu *rahva* tähenduses. *Rahvas* on dünaamiline ühiskondlik süsteem, mille sisemine seostus oleneb tõulistest, poliitilistest ja kultuurilistest teguritest ja mille soodsaks püsimiseks on vajalik eriterritoorium. Põhilise värvingu sellele seostusele annavad aga rahva sellised psühholoogilised ja ühiskondlikud hoiakud, mida saab natsionalismi definitsiooniga väljendada (pikemalt vt. *Mana* 42:55-66).

Natsionalismi kolm põhikomponenti on *tõuline* natsionalism, *poliitiline* natsionalism ja *kultuuri*-natsionalism, mis erinevates vahekordades määritlevad iga rahva omapärase natsionalistliku vormi. Seega ei saa ükski rahvas olla natsionalismita. Suurrahvad on valdavalt poliitilis-natsionalistlikud, hinnates territooriumi ja rahvaarvu suurust ning majanduslikku ja tehnoloogilist edu. Kriteeriumiks pole rassilised ega kultuurilised erinõuded.

Samal alusel on eestlased domineerivalt kultuuri-rahvuslikult defineeritud rahvas, mis meie mõistele *rahvus* ligilähedaselt vastab. Selline erinevus suurrahvastest on üheks põhjuseks, miks nad raskesti taipavad meie taotlusi.

7. Tagasi tuleviku juurde

Eelnenud lähtekohtade alusel on võimalik teatav valik teha tõenäolistest tulevikuarengutest. Käesolevas ülevaates pole võimalik esitada põhjendusi ega isegi kõiki tulemusi. Meie suhtes on tähtsust järgmistel võimalustel. Pole ette näha, millal suudetakse oluliselt piirata maailma elanikkonna kasvu, korraldada keskkonna kaitset ja tasakaalustada majandust. Ei jõuta ühendatud maailmani, kuid ka sõjaline konflikt U.S.A. ja N. Liidu vahel on vähe tõenäoline lähemate aastate jooksul. Jätkuvad lõtvumised suurriikide sisemistes struktuurides, suurenevad bürokraatia ja kuritegevus ning kohalikud revolutsioonilised liikumised.

Samuti suureneb etniliste gruppide ja väikerahvaste osatähtsus üle maailma. Et kohandada meie tulevikupüüdlusi neile võimalustele, on eelistatav lähtuda minimaalselt soodsast tulevikupildist. Sel juhul on tõenäolisem, et ettenähtamatud arengud võivad olla meile soodsad, kiirendada edu ja lisada optimismi.

8. *Minimaalselt soodne tulevikupilt*

Suuremad poliitilised muudatused Eesti territooriumil on pikema aja jooksul vähe tõenäolised. Kui oletada, et need kord siiski toimuvad, siis tõenäoliselt seoses kogu Ida-Euroopa olulise ümberkujunemisega. On oletatav, et meie side idasse jääb tugevaks ka neis uutes oludes.

Reaalselt tekkivad olukorrad on aga määritletud tulevikus peituvatest murrangulistest sündmustest, mis on praegu ettenähtamatud. Seega jääb meie võimalik poliitiline tulevikupilt praegu täiesti lahtiseks, mis võib tähendada paljude alternatiivide olemasolu. Neist on praegu koige suurema toenäosusega N.Liidus endas peituvate arengute ja plaanitsejate jätkumine.

Etnilised liikumised võivad tulevikumaailmas esile kutsuda poliitilis-natsionalistlike suurriikide neid takistavaid reaktsioone. Sellised „tasalülitamise“ katsed võivad muuhulgas tähendada ka mõnede etniliste gruppide ja väikerahvaste laiali pillutamist ja kadu, eriti „kolmandas maailmas“. Neis tulevikulokordades jäävad eestlased endiselt ülemaailmse levikuga rahvuseks, mille iseloom võib mitmeti muutuda.

9. *Minevikunähteid kultuurilistest muudatustest*

Ajalooline ülevaade võimaldab väheseid üldistusi. Ühena võib mainida, et kultuuri kodupiirkonnast eemaldunud grupid säilitavad oma traditsioonilisi kultuuritunnuseid kuni arhailiseks muutumiseni ja on loominguliselt vähem aktiivsed kui kodukohta jäänud emakultuur. Teiseks selgub, et kui üks väikekultuur kaob, siis võib see mõnikord toimuda kergemini kodupiirkonda kokkujäänuna kui laialipillatuna võõrsile (liivlased, doorlased).

Kui eestlus väljaspool Eestit kulgeks ajaloolistele eeskujudele sarnaseid radu, ei jääks kultuurilise mandumise ja assimileerumise nähted tulemata. Oleme aga teataval määral erinevad ajaloolistest eelkäijatest, vahest ehk tugevama loomingulise po-

tentsiaaliga ja tahtega oma kultuuri säilitada. Sammud eestluse tahtlikuks säilitamiseks peavad aga olema kooskõlas tulevikus peituvate valikvõimalustega, milleks mineviku eeskujudest on vähe abi.

10. *Kultuuri primaarsus*

Meil puuduvad paljud *rahva* tunnused. Jagame igalpool oma eluruumi mõne poliitiliselt organiseerunud võõrrahvaga ja seega pole meil ühtset poliitilist süsteemi ega sama kodakondsust. Me pole veendunud „eesti tõu“ olemasolus, mis meid oma tunnustega teistest rahvastest eraldaks. Meil pole ühist sünnimaad. Meie kultuuriline identsus on aga seni jäänud püsima. Oluliseks tulevikuülesandeks oleks selle säilitamine ja jätkamine.

Üheks äärmiselt suure tõenäosusega tulevikuvõimaluseks on meie säilumine globaalse ulatusega ühiskonnana, kusjuures on võimalusi senisest suuremaks hajumiseks. Seega jääb tulevikus meie identsuse aluseks peamiselt meie kultuur. Kui ka toimuks muudatusi meie rahva teistes tunnustes, ei toimuks see ühtlaselt kogu meie ühiskonnale (näiteks ühise kodakondsuse saavutamine on madala tõenäosuse määraga). Sellest tingitult on meil üheks aktiivseks tulevikuvõimaluseks rakendada eesti kultuuri edasiarendamisele globaalse ulatusega elujõuliseks süsteemiks. Selline püüe omab suure võimalusemäära isegi kõige ebasoodsamates tulevikutingimustes.

Soovitatud valikuvõimaluse teostamine ei nõua eelnevat ooteaega: seda on juba aastaid teostatud ilma erilise analüüsita ja seda saab jätkata suureneva intensiivsusega ja teadlikkusega. See ei nõua tsentraalset juhtimist ega detailset plaani; pole mõeldav ka mingi lõppsiht, sest väärtus peitub peamiselt meie kultuurilises tegevuses endas igal tuleviku momendil.

Vaja oleks aga ühtlast ideestikku, mis motiveeriks sellist arengut (kujundades seda kasvõi *Aja Kirja* poolt tõstatatud „estoloogia“ idee raamistikus). Selline siht ei kahjustaks sugugi meie ühiskonna muid võimalikke arenguid tuleviku aimatavas maailmas. Allpool on toodud mõningaid mõtteid mõeldava ideestiku elementidest.

11. Eestlaste arv, eestlus ja eestluse määr

Eestlased elunevad kolmes oluliselt erinevas geograafilises ruumis: Eestis, ülejäänud N.Liidus (eriti Siberis) ja nn. Lääne riikides. Meie koguarv on kindlasti üle miljoni, kuid see ole-
neb muuhulgas ka sellest, keda eestlaseks pidada. Kui aluseks võtta globaalse eestluse mõte, siis on oluliseks eestlase tun-
nuseks tema eesti kultuuri kuulumine, eesti kultuuri määr tema isiksuses, näiteks keeleoskus, Eesti ajaloo ja ka maa tundmine, osavõtt eesti ühiskonna elust, meie kultuuri-rahvuslik tunne emotsionaalse sidestusena ja muud kultuurielemendid, mille alusel sellist kuuluvust võiks hinnata.

Sellest lähtekohast on eestlus statistiliselt distributiivne nähe ja iga meie ühiskonda kuuluva isiku eestluse määr asub kusagil 1 ja 100 % vahel. Pole oluline, et meil pole praegu mingit standardit selle määra mõõtmiseks. Meil pole ka ilma selle definitsioonita praegu vahendeid eestlase äratundmiseks, sest kodakondsus ja sünnimaa üksi pole määravad, samuti ka mitte keeleoskus (paljud mitte-eestlased valdavad eesti keelt).

Kultuurimäära mõiste avab aga järgnevad lähtekohad ja hinnanguvõimalused:

- kultuurimäära vähenemine võõras keskkonnas tähendab assimileerumist;
- kultuuri mandumine või areng tähendab ühiskonna kultuurimäära keskmise väärtuse langust või tõusu;
- endavaagimise tulemusena leiaksid mitmed, et jääb veel midagi teha 100 %-le lähemale jõudmiseks (vähesed usaldaksid endale täit eestluse määra omistada; kergesti äratuntavad eestlased omavad ehk üle 50 %-lise eestluse määra);
- suhtuksime positiivsemalt ja suurema sümpaatiaga madala eestluse määraga inimestesse (keelest võõrdunud eestlased, pool-eestlased, eesti kultuurist huvitatud välismaalased jne), kelle eestluse määr võiks huvi ja tahte puhul tõusta;
- noored, kes oludest tingitult on vähese keeleoskusega, läheneksid eesti kultuurile suurema usalduse ja huviga, kui nad ei tunneks „100 %-liseks eestlaseks" saamise survet ja kohustust.

Kultuuriliselt defineeritud eestluse määra kaudu saab väljendada meie kultuuri dünaamilist iseloomu ja iga indiviidi eestluse määr võib tema elu jooksul tõusta või langeda. Madala eestluse määraga isikud moodustavad sealjuures üleminekukihi meie ja meid ümbritsevate ühiskondade vahel. Mis toimub selles üleminekussoonis, oleneb meie suhtumistest ja tegudest: kas eestlusest võõrdumine ja võõra kultuuri sissetung või siis juurdekasv eestlusele ja individuaalne nihe suurema eestluse määra poole.

12. Kultuurivool

Me võime oma ühiskonda kujutada mudelkettana, mille kolm sektorit kujutavad meie kolme geograafilist piirkonda (vt. eelmine lõik). Selles nn. kultuurikehas liiguvad kultuurielemendid *kultuurivooluna*. See toimub neljal põhilisel viisil: kahe vastasuunalise ringvoolu ja tsentrifugaalse ning tsentripetaalse voolu näol. Nagu iga voolamisnähe toimub ka kultuurivool teatud sisetakistusega. See on tingitud sidepidamise raskustest, indiviidi vastuvõtlikkusest ja muust.

Kultuuri-ringvool soodustab meie ühiskonna suuremat terviklikkust. Tsentrifugaalne kultuurivool, mis väljub meie kultuurikeha loovast tuumikust (ketta keskala), on kaitseks meie kultuurile ja kannab kultuurielemente madala eestluse määraga isikutele ketta välisäärel ja sealt edasi meid ümbritsevatesse kultuuridesse. Tsentripetaalne vool ümbrusest meie kultuurikehasse nõrgestaks meie kultuuri ja soodustaks madala eestluse määraga inimeste äralangemist meie kultuurikehast (mis tähendaks ketta kahanemist). Meie kultuuriühiskonna ketasmudel, mille keskala kujutab meie kultuuriliselt loovaid isikuid, nn. loovat tuumikut, aitab illustreerida veel paljusid muidki kultuuri dünaamikaga seotud nähteid.

13. Organisatsioonide osa kultuurivoolus

Kultuurivoolu seisukohalt on esmajärgulise tähtsusega vajadus suurendada organisatsioonidega seotud inimeste arvu ja üldist isetegevuslikku aktiivsust. Praktilise tegevuse kaudu organisatsioonides paraneb keel, kujuneb meelsus ja tõuseb osavõtjate kultuuriline tase, seega nende kultuuri ja eestluse määr. Ilma et oleks vaja kvaliteedi saavutamist eriliselt rõhutada, saavutavad paljud selles protsessis küllalt kõrge eestluse määr, et olla järelkasvuks loovale tuumikule.

On tähtis luua tingimused, mis ergutaksid madala eestluse määraga inimesi, eriti noori, arendama huvi ja armastust eesti kultuuri vastu ja kujundama selleks vajalikku tahtet.

Organisatsioonide peamiseks ülesandeks on eestlaste suurearvuline organiseerimine, meelsuse kujundamine ja kultuuriühiskonnale majandusliku tugevuse loomine.

Pidagem sealjuures meeles, et kultuuri kõrgetasemeline jätkumine pole otsene organisatsioonide ülesanne. Kõrgetasemeline loomine on orgaaniline, väljastpoolt vähe juhitud loomuliku kasvu protsess, teostatud inimeste poolt, kes seavad endale ise ülesandeid ja taotlevad kõrgeimat võimalikku kvaliteeti. Organiseerunud eestlus oleks aga osa sellise loomingu motiveerivatest alustest.

14. Üldisi järeldusi

Globaalse eestluse mõte, eestluse määra mõiste ja mudel kultuurikehast ja kultuurivoolust võimaldavad valiklähteid kõigile meie olukorrast tingitud probleemidele. Ettekannetes oli küll võimalik neist mitmeid põgusalt puudutada, kuid käesolevas kokkuvõttes oleks võimatu neid paljudest detailidest olenevaid mõttekäike lühidalt käsitleda. Esitatud mõtted kasvasid välja futuristlikust lähtest eestluse tulevikuvõimaluste analüüsimisel. Oletatava tuleviku taustal on globaalsel eestlusel reaalseid võimalusi. See ei elimineeri sealjuures teisi võimalusi.

Telefoni-intervjuu Urve Auksiga 27. nov. 1977.

Kas on oodata kirjalikku ülevaadet KLENK-i kahestkümnest?

Esimestest kümnest tegevusaastast pr. Raun tegi, kes on Vanematekogu esinaine, nii et üks väike vihik meil on. Aga praegu küll kavatsust ei ole uut kirjutada.

Küsigem siis nii: mis on tegevuses viimase 10 a. jooksul muutunud?

Palju noori on peale kasvanud. Tegevuskava – rahvuskultuurilise sisuga Sõpruspäevade korraldamine kord aastas – pole oluliselt muutunud. Oleme katsunud hoida loenguid ja ettekandeid heal tasemel. Muidugi oleneb Sõpruspäevade õnnestumine ka paljudest muudest teguritest. Aastat seitse tagasi oli meil näiteks paar eriti toredat ja rohke osavõtuga Sõpruspäeva. Kuid üldiselt ma suuremaid muudatusi ei näe: Sõpruspäevad paistavad olevat praegugi sama teretulnud sündmus nagu algusaastatel.

Kas osavõttus pole märgata kahanemis- või kasvutendentse?

Ei vist. Nagu ma juba ütlesin, kõigub osavõtjate arv veidi aastast aastasse: mõnikord on vähem, mõnikord rohkem, aga mingisugust üldisemat tendentsi ma küll ei näe praegu.

Kes neid Sõpruspäevi nimeliselt läbi viib?

Vabatahtlikud – üks aasta ühed, teisel teised inimesed. Senini on alati leidunud isikuid, kellel on huvi päevade ettevalmistustööd enese peale võtta, olgugi et nendega tuleb omajagu vaeva näha.

Kuidas õnnestusid tänavused Sõpruspäevad?

Päris hästi. Rohke lumesaju tõttu oli tavalisest vähem rahvast kaugemalt, kuid sissetuisanud soojas „metsamajas“ oli meeoleolu selle eest hubasem ja parekondlikum. Loengud olid nõudliku tasemega ja päris mitu tükki järjest, aga kõik võeti hästi vastu. Ka „Oma poiste“ muusika meeldis hästi. Arvuliselt oli inimesi 150 ringis, nii saime ka majanduslikult hästi hakkama.

Missugused on KLENK-i tulevikuväljavaated?

Ütleksin, et küllalt head – tuleval aastal teeme jälle. Meie laialipillatuse tõttu on Sõpruspäevad ka midagi väga vajalikku, arvan. Nii et kõik *Aja Kirja* lugejad on kutsutud tuleva aasta novembris!

Lühi loengut kuulamas

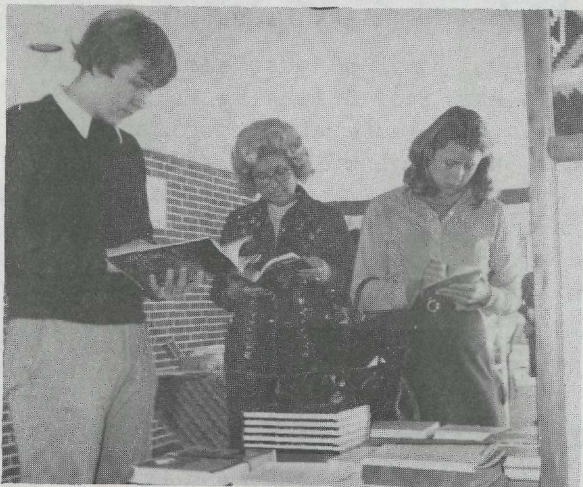
Imre Lipping

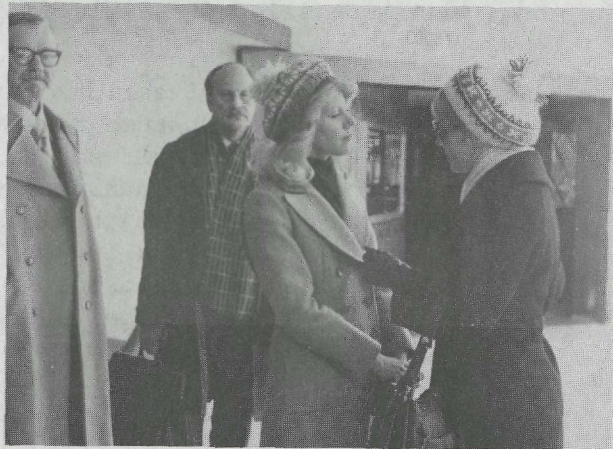
Malle Pähn-Ketel, Oskar Kalman, Leili Parts, Heino Susi, Kalju Kaldalu, Merike Tumma, Urve Auksi

Chicago rahvatantsurühm „Mustjala“

Ka kirjanduslaud oli

Lahkumine

Ahto
Sepp

Esimest detsembrist 1924 on täinini vaadeldud peamiselt kahest vaatevinklist: Eesti Vabariigi ja N.Liidu ametlike ringkondade omadest. Iseseisvate uurimuste ilmumist on pikka aega takistanud arhiivmaterjalide ligipääsematus, mida võib mõista: niihästi noore E.V. kui ka (tollal täpselt samuti noore!) Nõukogudemaa seisukohast oli tegemist tähtsa sündmusega, mille tõlgendamisel võis olla vahetuid tagajärgi rahvusvahelisel pinnal. Arusaadav siis seegi, et paljud kirjutised on apologetilised.

Kas pole aga nüüd tulnud aeg sündmuste paigutamiseks nende tegelikku ajaloolisse konteksti? Selleks loovad eeldusi ajaline vahemaa – nüüd juba tubli pool sajandit – ja N.Liidus avaldatud materjalid, mis tegelikult juba nõuavadki seniste kirjelduste viimist uurimuste saavutet tasemele.

Neile, kes katsusid kirjeldada sündmusi Eesti iseseisvuse-mõtte seisukohast, oli (ja on: *EPL* 7.12.77:7) raske mõnda, et leidis suur hulk eestlasi, kellele kommunismi ideaalid näisid kõrgemad omariikluse omadest. Kuid kui võime vabandada, et tollal püüti seda seika varjata apologetilistel kaalutlustel, peame selle praeguses olukorras väitmist anakronismiks nimetama. Mõõngem siis, et ajal, mil kommunismi idee oli uus, leidis suur hulk sellest vaimustatud eestlasi mõlemal pool uhiuut idapiiri, mille olemasoluga tuli esialgu igaühel veel harjuda.

Kui nüüd vaadata asju Peterburi poolt (ka Leningradi nimi oli uus ja harjumatu, kõnelgem siis selles asjas aina Peterburist, ka vastandamaks Tallinnaga!), näib seal olevat olnud peamureks just Peterburi rolli vähendamine võimuhaaramiskatses. Seik, et peajuhid pääsesid eranditult põgenema (millele lisandus nende nimele saladussejäämine), aitas selleks hästi kaasa.

Siin võime küsida: kas on tänapäeval veel põhjust samu kartusi korrutada-kultiveerida? Kuidas oleks, kui ütleksime nii: revolutsiooni-vaimustuse taustal, mis oli suure arvu eestlaste hulgas a.1924 objektiivselt olemas, oleks olnud lausa käsitamatu, et Peterburi koondunud eesti kommunistid *ei oleks* püüdnud oma kodumaa saatuse kujunemisest aktiivselt osa võtta. (Sama käsitamatu, nagu nõuda 1944.a. Stokholmi põgenenuilt Eesti asjade unustamist!) Venelastest aatekaaslased andsid ju eestlastele küllaltki suure tegevusvabaduse: mis oli loomulikum, kui kõigi saadaolevate ressursside ärakasutamine? Kas ei ole II Maailmasõja pagulased sama teinud?

See tagapõhi ei vähendaks „Tallinna meeste” loorbereid ega võtaks ühtegi pärli „Peterburi meeste” kroonist, kui asja lähemalt vaadata. Eriti aitaks algaastate vaimustuse motiiv aga viimaste tegevuse mõistmisel.

Tegevust ennast me kahjuks täpselt ei tunne: praegu, 53 aastat pärast sündmust, ignoreerime ikka veel teatud põhilisi andmeid. *Kui palju* oli neid, kes läksid 1. dets. relvaga välja? Ametliku aruande põhjal 19.–20.1925 tulnud kokku 249, Tallinnas 1974 ilmunud statistika annab 347 „osavõtjat” (*Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924*:153 & 222), neist olevat nimepidi teada 271. Kuid kus on täpne nimekiri?

Kes nad olid? Eriti: kui suur oli „elukutseliste revolutsionääride” arv? Kui palju oli E.V. kodanikke, kui palju elas alati-selt Tallinnas, kui mitu tuli nimelt selleks teiselt poolt riigipiiri? Pärast seda, kui on avalikult välja öeldud (A. Sunila, *Vabaduse koidikul*, Tallinn 1964), et Punaarmee peastaabi ohvitserid H.-L. Tummeltau ja Karl Rimm olid vastavalt sõjaline ettevalmistaja ja tegelik staabiülema mässu ajal Tallinnas (lk. 106 ja 121, vrd. *Revolutsiooni lipukandjaid II*, Tallinn 1972:114 ja 154), ei tohiks muu ju enam nii kaaluv olla.

Aga see oleks ikkagi ainult n.ö. putši anatoomia. Palju huvitavaamad on tagapõhja-küsimused. Mis osa oli kogu loos Kominternil, edasi Zinovjevi ja Stalini rivaliteedil (millest räägib kaasaegne Victor Serge raamatus *Memoirs of a Revolutionary 1901-1941*, Oxford U.P. 1963; vrd. Erich Wollenberg raamatus A. Neuberg, *Armed Insurrection*, New York 1970:9-11), N. Liidu saadikul Tallinnas? Üks väheseid (ja vähetuntud) iseseisvate ajaloolaste töid on Ragnar Liljedahli uurimus aastast 1964 (sarjas *Svio-Estonica*, XVII:137-164), mis mainib muuseas Moskva ametlike ringkondade ehmatus mõtte juures, mis kahju oleks Anvelt katse õnnestumine võinud rahvusvahelisel pinnal tuua. Liljedahl tõstatab rea muidki huvitavaid küsimusi.

Küsimuste küsimuseks jääb siiski: kas on juba jõudnud aeg, mis lubaks neid probleeme rahulikult ja asjalikult arutada? Materjalide avaldamisega on kodumaised uurijad teinud tänuväärt eel-tööd. Loodame, et see jätkub ja valgustab paremini seda huvitava episoodi — huvitavat eelkõige kommunistliku liikumise varase faasi, kuid ka Eesti ajaloo seisukohast.

Ilmar
Mikiver

Juba Lepiku esmikkogu *Nägu koduaknas* näitab, et Visnapuu ei olnud selle sugupõlve ainus eeskuju: rütmilt ja pildikõnelt on ta ehk rohkemgi ammutanud Arbujailt ning nimelt Merilaanelt, Kangrolt ja Sangalt. Neid kolme võib nimetada „romantilisteks“ Arbujateks – vastandina „karmidele“, kelleks olid Talvik ja Alver. Ilmne on nende leebete Arbujate mõjuna Lepikul (ja pea kõigil ta generatsioonikaaslastel) üha korduv romantilise rännu motiiv. Merilaane, Sanga ja Kangro luule on täis uljast (või nukrat – või igatsevat) kõndimist. Selle algvormeli andis küll juba Talvik a. 1924: *Ma lähen, jalad kastevees, pääs tuhat vastset viit*. Lepiku esmikkogus kõnnib autor selliselt ringi ligi pooltes luuletustes (... *Su kõrval kõnnin*. – *Kuhu?*) – enamikus sõnaselgelt, mõnedes aimatavalt.

Nägu koduaknas avab aga veel kolmanda, eht-lepiklikema tahu: vembuka külapoisiluule, täis ülemlaulu ülatoone ja lorilaulu alatoone. Läbi mitme vormilise muutuse areneb sellest hiljem välja uus vorm, „poheem“, mis ehk parimini iseloomustab Lepikut kui luuletajat. Kuid Lepiku hilisemas luules on üllatavalt vähe seda, mis veel otseselt meenutaks *Nägu koduaknas* (kui välja arvata tema truuksjäämine katakreesi tarvitamisele ja kalduvus kasutada mütoloogilist materjali karikeerimise otstarbel). Ometi ei saa *Nägu koduaknas* alahinnata. See on kokkuvõtte tol ajastul kehtinud päämõjudest väliseesti noorema põlvkonna luules.

Sesse põlvkonda kuulus tingimata ka teokas tuulisuilane, ajakirja *Sõna* (1948–50, 1956) toimetaja RAIMOND KOLK (s. 1924 Saru vallas Võrumaal, saanud keskhariduse Valgas ja Tartu Õpetajate Seminaris, kõrgkooli lõpetanud Stokholmis ühiskonnateaduste aladel 1963, töötab büroojuhatajana Rootsi toitlusvalitsuses). Ent tema (nagu Laabangi) esindab mitte toda sõdurlaulikute sugupõlve, vaid omaenda lüürikupalet. Kolgi *Ütsik täht* sirab n.ü. omaenda taeva laotuses, õhkub isiklikult läbi tajutud, nii noore debütandi kohta ootamatult traagilist elutunnet ja üllatab ka omapärase religioositeediga. Kogu on võru keeles, nagu on ülekaalukalt ka Kolgi järgmine, *Kõiv akna all* 1952. Kuid pelga fakti pärast, et ta kirjutab murdes, ei tuleks Kolki esmajoones mitte kõrvutada Adsoni (võru-) ja Adamsoni (mulgi-) murdelise luulega. Pigemini sobiks võrdluseks Ernst Enno, kelle hellad toonid ja ajatu usutunne kohati meenutavad Kolgi värsse

... Mul om endä sisse kaia
rikka maja aknõst.
Mul om suurde ilma kaia
uma väikust aknõst...

Või sellist lunastust alandlikkuse läbi:

... *Ma lasõ hendäst minemä
kõik mao ja lipõkala,
nink hiida udutihjä pää
su haual risti ala.*

Nüüd on ka Kodu-Eestis kirjutatud murdeluulet, mis meenutab ennem Kolki kui Adsonit-Adamsoni, näit. Ain Kaalepi, Nikolai Baturini, Jaan Kaplinski ja Lehte Hainsalu poolt.

Aasta 1946 oli lõpuks veel oluline Uku Masingu suurpoeemi *Piiridele pyydes* sünniaastana. See on monumentaalne vaimu-auto-biograafia, täis kosmost, mütoloogiat ja inimhinge sügavloodimist. Kodumaal käsikirjas ringlev teos läks trükki alles aastal 1974 Välis-Eestis.

Sõjajärgne kümnend Välis-Eesti luules lõpeb kahe parandamatu irooniku, Ivar Grünthali ja Arno Vihalemma esileastumisega aastail (resp.) 1951 ja 1954. Samal ajal debüteerivad luulekogudega veel Asta Willmann, Albert Kivikas, Salme Ekbaum, Einar Sanden, Ivar Paulson, Maret Suits-Elson ja Hannes Oja. Vana-meistreist annab Gustav Suits välja oma viimaseks jäänud kogu *Tuli ja tuul* 1950 ning Marie Under oma seni eelviimase, arvult kaheteistkümnenda, *Sädemed tuhas* 1954.

Jätkub ka Bernard Kangro fenomenaalselt viljakas luulelooming — tema neljandast kogust *Põlenud puu* 1945 kuni kümnendani, nimega *Suvihari* 1955, kusjuures Kangro laad hakkab pisitasa eemalduma Arbujate traditsioonist ja lähenema Lepiku omale. Samal ajal kujuneb Kangrost üks arvestatavaim väliseesti romaanikirjanik. Koos teiste proosadebütantidega — Arved Viirlaid, Ilmar Talve ja Arvo Mägi — aitab Kangro niisiis luua uut sugupõlve väliseesti jutukirjanduses.

Ent kuidas käib samal ajal Kodu-Eesti luule käsi?

Aastaid 1945 - 55 võiks nimetada hoovilaulikute kümneaastakuks (kodumaal hiljem häbelikult „kodanikuluule“ nime saanud). Stalini ajastu ei kadunud üleöö ka generalissimuse surmaga 1953: nagu juba sõja-aastail, pääses tihedast tsensuurisõelast kergemini läbi ja domineeris trükitud kirjandust värss. On ju värsis kergem „vahutada“ ja lõivu tuua kui suuremat täpsust

nõudvas proosas. Kodu-Eesti luuleparnassil promeneeribki sel ajastul lõivutoojaid nii kõrgeis ameti- ja aukraadides kui seda meie kirjanduselu ei ole näinud ei ennem ega hiljem. (Nende seas on üks parteisekretär, üks partei keskkomitee liige, üks president, üks peaminister, kaks kabinetiministrit jne – rääkimata vähemaist.) Kaheksateistkümnest enim-trükitud kirjani-kust tootis 11 peamiselt luulet (44 kogu), kuna vaid seitset võis võtta peamiselt proosakirjanikena.

Mis oli selle värsitoodangu väärtus? Enne kui laseme Juhan Smuulil seda näidistada, peame ära märkima selle luule peatse ja jäljetu kadumise kaks peapõhjust: umbes 50. aastate lõpuks või 60. alguseks olid kõik need hoovipoeetid kas oma loomingulaadi muutnud või – surnud. Juhan Sütiste lahkus 1945, Johannes Vares-Barbarus 1946, August Alle 1952, Jaan Kärner 1958, Hans Leberecht 1960, Feliks Kotta ja August Jakobson 1963 (pait-si Leberechti ja Jakobsoni kõik lüürikud). Sel väljasuremise-teguril võis olla omajagu mõju kirjanduse taassünnile Eestis, nn. „kuuekümnendate aastate poiste“ esiletõusule ja Kirjanike Liidu koosseisu noorenemisele. Vastasel korral võinuks kodu-maist luulet ohustada lämbumissurm. Parimaks tõendiks sellele väitele on tõik, et just too poeet, kes tollal kodueesti lüü-rikat hoogsalt edasi viis, pidi kirjutama n.ü. sahtlisse.

Mõtlen nimelt ARTUR ALLIKSAART, kelle loomingule nüüd, postuum-selt, on ka Kodu-Eestis saanud osaks korrakohane tunnustus. Al-liksaar (s. 1923 Tartus, kus lõpetas Treffneri gümnaasiumi ja alustas õigusteaduse õpinguid ülikoolis 1941; mobiliseeritud saksa sõjaväkke, alatiselt Tartus alles aastast 1957 – kas vang-ist? –, surnud vähki sealsamas 1966), hakkas kirjutama luulet u. 1948 (*EKBL* ei tea sedagi). Koos Uku Masinguga, kes tol ajas-tul samuti kirjutas „sahtlisse“, põhistab Alliksaar seda mu väidet, et ka Stalini-Eestis läks just luule (seal küll mitte trükki pääsev luule) jõudsamalt edasi kui proosa. Sest Allik-saare looming on samavõrd revolutsiooniline kui Laabani oma – ja peaaegu üheaegne! Kui Laabani luule algas ulmanagemustest ja liikus häälikumängude poole, siis Alliksaar lähtus häälikumän-gust ja liikus ulmameetodi poole. Nende arenguteed annavad ristumisel üllatavalt sarnaseidprodukte – neid, mida Laaban oma teises kogus (*Rroosi Selaviste* 1957) nimetab „mittetera-

deks". Näiteks: *Tuleb jäämeri, jääb tulemeri* (Laaban), *Kui hea on elada neil, kes on saanud pea pealekauba!* (Alliksaar). Vahe on selles, et Alliksaare laulud ringlesid käsikirjaliselt.

Kaks aastat pärast luuletaja surma ilmus P.-E. Rummo toimetusel valikkogu *Olematus võiks ju ka olemata olla* 1968, veelgi hiljem Rummo ja kirjandusteadlase Karl Muru koostatud täiendav kogumik *Luule* 1976. Nagu neist kahest kogust ilmneb, näis Alliksaare kirglikuks sooviks olevat tühjaks ammendada eesti keeles peituvad kõlalised võimalused: *Olen pettunud etturis! / Milleks mulle perutavaid statistes, / kui küllalt on erutavaid sadiste.* Tugev on seejuures tema iroonia-annus: *Vaata, kuidas ogarusega hoobeldakse! / Vaata, kui paljud peavad paska pasteediks!* Kuid põhitunnuseks tema luulet lugedes jääb siiski selle filosoofiline mõõde:

*Ei ole mõttetult elatud aegu.
Mõte ei pruugigi selguda praegu. ...
Ei ole kaduvaid, kõduvaid aegu.
Alles jääb hetk, milles asume praegu.
Aeg, mis tekkinud, enam ei haju,
kui seda jäävust ka meeled ei tajü.*

Ta enda andmeil mõjutanud Alliksaart vene akmeistid ja R.M. Rilke. Ilmne on ka Chr. Morgensterni mõju. Alliksaare oma pale oli aga niivõrd võimas, et tema mõjutas arvatavasti rohkem kui teda on mõjutatud; tema otsisklemise jälgi ja edasiarenemist on märgata Kodu-Eestis peaaegu terve järgneva põlvkonna luules, Rummast kuni hulga noorema Üdini. Alliksaare kaasaegsetena tegutsesid Kodu-Eestis Jaan Kross ja Ain Kaalep. Neid kolme seob Ivar Grünthaliga Välis-Eestis üks ühine joon: nad kõik võlgnevad midagi „karmidele“ Arbujatele (Alverile ja Talvikule) ja nad kõik on suutnud Arbujate pärandit edasi arendada-avardada (Alliksaar näiteks kaasaja teaduse ja filosoofia mõistetega). Sama ei saa paraku ütelda Juhan Smuulist, samasugusest spontaanses kirjanikuandest, kes oma võimete poolest võinuks ka kuuluda „järel-arbujate“ ridadesse, kuid (arvatavasti hääbuva terwise tõttu) ei jõudnud vajaliku küpsuseni.

JUHAN SMUUL (s. 1922 Muhus, sõja-aastail idatagalas, parteiliige 1951, Stalini laureaat 1952, ENSV Ülemnõukogu liige 1955,

(Järg lk. 24)

Peeter
Ilus

M Ä N G U R

Su sõrmis, mängur, kosub mänguhimu ping,
see lõbus ketas, numbreist kirju ring.

On sulle lootus enne kõike taid,
on hukust, võidust eemal mänguhimu vaid.

Näe naabrit, raha maha mängind meest,
või toda teist, kes riskib elu eest.

Nii alp ja pentsik tundub nende ting
kui sinu sõrmis kosub mänguhimu ping.

Kui sinu silmis jõudel kangastubki lõpp —
on see kui magajale halva une võpp.

Tea, puudub kaotus sul. Su saavutus on surm.
On temas võidulõbu hunnitus ning hurm.

Ja kuni ketas kirendab su ees,
surm vastu peegeldub su silmades.

Saade

Miks õnne iludusi ihkab sinu rind,
ta süle petlik soojus aina võlub sind?

Miks nõnda lihalik on sinu himu sööst
fortuna vastu, kelles on su trööst?

Tea — heidad ühte temaga — saab ringist ling,
su sõrmis eal ei kosu mänguhimu ping.

... kuid pärast surma sünnid magunana

lõbuleekide kustudes
hiilivad nende orbudeks
jäänud hinged
mööda mäluseekide
rõskeid ja rāpaseid koridore
sāāl
nende ilkuvate itkude läbi
sūnnib igas
surmasuurune eeldus
himule
himule ilma ja elu
priiuse
armu
võimu ja vaimu
ning kõige ülejāānu järele
elamise himu kustub
ainult olemise ja tajumise
ūlimas lõbus
surmas
kus süttib iga suremise pahupidi
pōōratud elunāoline himu
eks igas ūhes surejais lõkkele lūēes
sūnnis
nii on retk mōlema otsa
ūlim himu
himu surra ja elada

surnud Tallinnas 1971) ei olnud hoovilulik päris samas mõttes kui nn. juunikommunistid Alle, Barbarus, Semper või Raud. Mitmete märkide järgi näib, et Smuul uskus kommunismi.

Maire Kurriku analüüsi põhjal lõppes Smuuli looming, mille viimseks etapiks olid näidendid, kriisiga. Pole võimatu, et selle kriisi juured peitusid Smuuli parteitruudes värssides, mis küündisid venelase kui „ainsa tõelise inimese“ tunnustamiseni:

... Kirill Leontjevitsš on nimi,
Stepanov – perekonnanimi,
ja teise grupi invaliid.
Jutt Inimesest algab siit... (1947)

Smuuli luuleloomingus 1945 - 53 on aukohal mitte ükski uus üliinimene (see *legendaarne, sangarlik Ivan*, nagu ütleb Vladimir Beekman), vaid ka kolhoos, õigeaegne lõikustöö, korralik normivilja äraandmine ja *last but not least* Ameerika-vaenulikkus. Kuidas „nooruke sekretär täitevkomiteest“ kolhoosi tuleb ja kolhoosnikega räägib, sellest luuletab Smuul nii: *Vastas nii nagu lugenud inime: / Hitler kiiva lõi, varises kokku. / Rahvad paljud sest sõjast on õppinud, / uueks Truman lööb asjata lokku...*

Ent hoolimata rusuvalt dogmaatilisest sisust suudab Smuul juba oma luuleski aegajalt maksma panna värskemaid toone ja tabavaid väljendeid, milleks enamik hoovilaulikutest võimelised ei olnud. See tungib veel paremini esile tema proosas. Ehkki Smuul ei jõua välja otse meistriteoseni üheski žanris, ei luules, proosas ega draamas, on tema mõju Kodu-Eesti järelkasvule olnud märgatav, eriti stiililiselt. See kuulub juba järgnevaisse küm-nendesse.

Enne tuleb aga heita pilk Kodu- ja Välis-Eesti jutukirjandusele sel esimesel sõjajärgsel aastakümnel.

*Nii kui valguse allikas
seisab austatud laulja
oma vendade keske'ella.*

Kristian Jaak Peterson

*Evi
Vellenurme*

Russowi-romaani* kolmanda osa esimeses peatükis laseb Kross peategelasel¹ pidada enesega järgmise sisemonoloogi, mis minu arvates on määrav kogu teose ulatuses. Kõndides Pühavaimu kirikusse oma esimest jutlust pidama mõtleb Balthasar:

Pakane oli järsku saabunud, 1563-nda aasta küünlakuupakane, ja kirik oli koguni külm. Otsekui udune jääkoobas, kui ta väikesest kirdepoolsest uksest kirikusse astus ja kantsli poole hakkas sammuma ... Udune selle vammustes ja joppides, rätikutes ja kasukais, karvase ja paadikarva halli rahvahulga hingeaurust ... Oh, ta oleks ju hoopis pidanud oma mõtte kirjasõna juurde koondama, selle juurde, mille peale ta oma jutluse oli ehitanud — 88-nda Taaveti laulu 13-nda salmi juurde, mille ta ise doktor Lutheri piiblist oli ümber pannud: *Kas nad tunnevad ära Sinu imetööd pimeduse sees? Ja Sinu õiglase meelega selsinasel maal, kus midagi ei mäletata?* Ta oli tahtnud rääkida Jumala imetööst, mis sedasinast linna hoidnud ja nuhelnud ja ometigi hoidnud on. Ja ta oli tahtnud tunda iseeneses Jumala imetööks ka seda, et tema, Rissa Siimoni Pall, seda neile Pühavaimu kantslist kõneleb... Jah, ta oli tahtnud rääkida neile Jumala õiglase meelega märkidest ka selle armetu maa saatuses, kus midagi meeles ei peeta... Aga selle asemel oli ta mõelnud kantslitrepist üles sammudes: see rahvahulk umiseb ja kohiseb seal all — otsekui lundligi tuisik lahe jää peal, vanasti, ja see trepp naksab siin külmas kirikus peaaegu nagu aiateibad Kalamajas pakasel hommikul... Ja veel oli ta mõtelnud: Selsinasel maal, kus midagi ei mäletata, tuleks selle maa sündinud asju üles kirjutama hakata, et neid mäletama hakataks...²

Selles lõigus on vastandatud peategelase isiksus ja Liivimaa rahvas. Kross tõmbab paralleeli ja nimetab mõlemaid — nii Tal-

* Jaan Kross, *Kolme katku vahel III*, Perioodika, Looming 1975.

linna püstipüsimist kui matsisoost võrsunu Pühavaimu pastoriks saamist Jumala imetööks. Ta vihjab Russowile kui pimeduse peletajale, kes nagu valguse allikas seisab oma vendade keskel ja kirjutab üles siinmaal sündivaid asju, et ka Liivimaa rahval oleks oma mälusari. Kross näitab, et ka kõige süngematel aegadel on leidunud mehi, kes oma elu ja tööga illumineerivad ümbritsevat pimedust. Kirjutades kroonika, kirjutades romaani heidavad nad valgusvihke ja võimaldavad endil ja kaaslastel hetkeks ilmuda avalikkusse, et näidata sõna ja teoga, kes nad on.

Ka ilmneb siin Pühavaimu pastori enese seesmine pinge ja heitlus. Kiriku-stseen on kirjutatud hambaid lõgistama panevais võrdkujundeis – jääkoobas, lundligi tuisk, jäik, küünlakuupakane. Pärinedes ise selle 'karvase ja paadikarva halli rahva' hulgast, tajub Russow nüüd valusat ja külmetamapanevat eraldumist, ta tajub raskust ligi pääseda omaenese rahvale – nemad all hingeaurus, tema üleval, põlvili kantslis, lõdisemas. „Ta suu on külmast jäik ja see, mis ta ütleb, ei pääse neile hallidele inimpundardele ligi, vaid jääb tema ja nende vahele õhku, külma hingeauru kohale ekslema.”

Russow on muutunud erandkujuks hariduse ja positsiooni tõttu. Ta tunneb iseeneses küll Jumala imetööd ja tahab oma rahvale rääkida kirjasõna tähendusest, Jumala õiglase meele märkidest ja selle armetu maa saatusest, kuid üha tugevam on ta aje seista oma vendade keskel ja kirjutada siinmaal sündivaid asju, et neid mäletama hakataks, seista ja heita valgusvihke selsinasel maal. Just nagu nüüdki Jaan Kross seda oma proosaloominguga teeb.

Antud lõigus on kaks korda osutatud mälule, mälusarjale, meelepidamisele – sellele, mida kreeklased nimetasid *Mnemosyne*. *Mnemosyne* on muusade ema, kelle üheks tütreks on *Klio* – käsiloleva kirjaniku jumalanna. *Klio* haldusse kuulub nii ajalugu kui eepiline luule: sõnad *klio* ja *kleo* tähendavad kuulsust ja olla *Klio* silma all tähendab omada igavest kuulsust – surematust.

Miks siis mälusari, miks *Mnemosyne*? Vanad kreeklased väidavad järgmist: ainult meelepidamisega võib sõnu ja tegusid jääd-

vustada nii, et ka inimene võiks saavutada enesele koha surematu ja igavesti püsiva looduse kõrval, looduse, mis inimest jätkuvasti aukartusega täidab, samal ajal aga kutsub välja vallutamata. Inimese sõnad ja teod on loomult silmapilkselt haihtuvad, mälu ja ülestähendus nende ainuke päästja. Mälusarjas kinnituvad kultuuri püsimise alused. Suunates oma jõu meie teadmatuse vastu oma asjadest kultuuririndel võib tulemuseks olla peremeheks saamine, mitte ainult oma maa ja mere, vaid ka ajaloo üle. Maad – ka omaenese maad – vaimselt vallutamata pole mõeldav tema tõeline valitsemine.

Uurimistöid tehes veendus kirjanik, et eestlaste osatähtsus oma asjade korraldamisel meie varajasemas ajalooos on olnud suurem kui seda seni valitsejate ajalooramatuis on suvatsetud näha. Eestlaste sõnade ja tegude mälusari on puudulik olnud: „Selsinasel maal, kus midagi ei mäletata, tuleks selle maa sündinud asju üles kirjutama hakata, et neid mäletama hakataks...“, kirjutab Kross jälle ja jälle oma romaanis. Muidugi, balti-saksa kontseptsiooni sobis hästi klišee seitsmesaja-aastasest orjaajast, kus eestlased polnud muud kui mõisaloomad ja folkloori loojad; niisugune tõlgitsus teenib ka hilisemate valitsejate huve. Niisiis, antud taustal vaadelduna, on Krossi loomingus asetused kardinaalne eesti kultuuriruumi taaselustamisel ja eestlaste iseteadvuse süvendamisel.

Kes on siis Klio? Nagu eelpool öeldud, on ta eepilise luule ja ajaloo muusa. Klio päritolu ja karakteri kohta saame näite Homeroselt. Poetilisel rääkides asetseb ajaloo algus momendis, mil Odysseus faiaakide kuningakojas kuulab Demodokuse laulu (*Odüsseia* VIII 487-532) omaenese tegudest ja kannatustest Trooja linnas, kus Odysseus ise oli kõige juhtunu pealtnägijaks ja kogejaks. Nüüd Alkinoosi kõrval istudes kuulab ta lauliku ettekandes oma elulugu kõrvalseisjana, võimalusega jälgida oma elu kui objekti ja enesest väljaspool seisvat suurust, vastandina vahetult kogetud elamusele.

Inimese sügavaim motivatsioon nii ajalooks kui luuleks ilmneb siin paralleelitu puhtusega, sest antud Homerose stseen on näidislik mõlemast, kuna nii tegutseja kui kuulaja-kannataja on ühes isikus. Trooja all nõupidamisplatsil ja tapluses oli Odys-

seus üllas, leidlik ja vapper, täis võitlusvaimu ja tegude tegemise indu. Nüüd, istudes faiaakide pidulauas ja kuulates laulu, on ta alles esmakordselt võimeline tajuma juhtunu tähendust ja valama pisaraid enese ja teiste ahhailaste pärast, nüüd nutab ta nii nagu Andromahhe oma hukatud Hektori pärast (*Ilias* XXII & XXIV).

Katarsis, „puhastumine“ reaalsuse tõdemisel, on oluline moment kirjanduses. Odysseus saavutas katarsise meenutuse läbi, s.o. Mnemosyne abiga; väliseks tunnusmärgiks on pisarate valang. Samuti võib kogu rahvas jõuda katarsiseni, õppides tundma oma enese ajalugu, õppides tundma oma pärimuse tähendust.

Tegudele ja sõnadele, mis kipuvad kiiresti jäljetuks haihtuma, saavad vaid poeedid jäädavust ja kuulsust anda, et nii võiks ajalugu oma mälusarja võtta surelikke, kes sõna ja teoga osutuvad väärrikaks omama igavest kuulsust hoolimata nende eneste surelikkusest. Või – krossilikult üteldes – nad jäävad Klio silma alla. Mida enamat võiks keegi meist igatseda!

Ajaloo perspektiivist on oluline Homerose otsus käsitleda erapooletult ja samaaegselt nii troojalaste kui ahhailaste hiilgavaid tegusid, kiites mitte vähem Hektori uljust kui Ahhilleuse vaprust, jäädvustades nii mõlema aupaiste kui teenitud tasu. Säält sai alguse vaadelda ühist maailma erinevatest seisukohadest. Lisaks meie eneste lähteile liituvad kaaslaste omad ja me võime olla nende võrra rikkamad, just nagu nüüdki, lugedes Jaan Krossi proosat, avardub me arusaamade hulk.

Kolme katku vahel on üks selliseid romaane, kus kirjanik (ajaloolise kangelase kaudu) valgustab oma loomingu ja suurepärase ajaloo-taju a niihästi kaugeid ajastuid kui olevikku, kirjutades mitte ainult omaenda põlvkonna tundega kontides, vaid ka tundega, et kogu Euroopa kirjandus Homerosest peale (ja tema enda maa kirjandus sealhulgas) eksisteerib ühtses ajas ning moodustab ühtse, korrastatud raamistiku.³ Inspireerit tasakaalutundest ja konkretiseerides käitumisreegleid meie tuulemaa elanikele, kirjutab Kross elu ja eesti rahva püsिमise nimel, mitte ideede ja ideaalide püstitamise poolt.

¹Balthasar Russow on 16. sajandil elanud eesti soost kronist, kelle *Liivimaa Kroonika* ilmus esmakordselt alamsaksa keeles a. 1578. See käsitleb Vana-Liivimaa ajalugu 12. sajandist kuni 1578. aastani. Peamise ja väärtuslikuma osa moodustab Vene-Liivi sõja eelsete siseolude ja elulaadi, siis sõjasündmuste kirjeldus. Kirjeldades nii Tallinna linnakodanike vaateid kui talupoegade olukorda, suhtub kroonik sümpaatiaga maarahvasse ja taunib baltisaksa aadli eesõigusi ning omavoli.

Viiest võimalikust (Rootsi, Poola, Taani, Vene, Ordu) maa valutajast eelistas Russow Rootsi ülemvõimu. Tema kroonika kuulub alamsaksakeelse kirjanduse klassikasse ja on Eesti ajaloo tähtsamaid allikaid. Viimane eestikeelne väljaanne ilmus 1967. a. Stokholmis, Hermann ja Dagmar Stock'i tõlkes.

Kross arvab Russowist: see saksa nimega eestlane on oma ajas erakordne nähtus. Tal oli kaheldamatult ere kirjanduslik anne: paljud *Liivimaa Kroonika* leheküljed on tõelise säruga kirja pandud. Poliitilise mõtlejana on ta reaalselt hinnanud olukordi ja mõistnud, et kujunenud konstellatsioon ei saanud Eesti eksisteerida iseseisva riigina. Saanud hariduse Wittenbergi ülikoolis, kirjutas Russow saksa keeles ja ajaloo-kirjanduses peeti teda seetõttu sakslaseks – tõsi küll niisuguseks, kelle vaadetest paljugi süsteemi ei sobinud.

²*Looming* 1975:1428j.

³T.S. Eliot, *Valik esseesid*. Tõlkinud Jaak Rähesoo, *Perioodika*, 1973.

Endel
Kõks

Aastail 1877-1913 töötas Tartus andekas baltisaksa kunstnik Rudolf Julius von zur Mühlen (1845-1913). Tema loomingus leidis muuhulgas ka kaks sarja joonistusi elust Tartus. Esimene neist sisaldas seitse joonistust ja ilmus H.Laakmanni kirjastusel 1885 tiitliga *Dorpater Skizzen* (Tartu visandid). Originaaljoonistused näivad olnud teostet seepiajoonistustena ja on paljundet valgustrükitehnikas, trükiarv on teadmata. Teine sari on sisaldanud Voldemar Vaga andmeil kümme joonistust, sedakorda välja antud (Laakmann 1888) juba litografeerituina.

Vaga küllaltki põhjalikus teoses *Kunst Tartus XIX sajandil* (Tallinn 1971) on põhjalikumalt kirjeldet teise sarja kuuluvaid joonistusi, millest 9 reprodutseeritudki, kuid esimesest ütleb ta, et need on talle tuttavad ainult ülesvõtete järgi. Sellest peab järeldama, et praegu ei leidu Eestis enam ainsatki originaalvihikut, ja et autor on seetõttu loobunud selle lähemast karakteriseerimisest. Reproduktsioone ta ei too ja nii jääb teadmatuks, mis laadis nimetet sari oli loodud.

Õnneks selgus publitsist Erik Thomsoni (kes annab välja ajaloolastele ja kolleksionäridele määratud ajakirja *Nordost-Archiv*) vahendusel, et Wolf-Paul Wulffiuse kogus leidub üks eksemplar *Tartu visandeid*. Ta on selle omandanud a.1974 ja samal aastal avaldanud (*Nordost-Archiv*, vihk 30) kõikide joonistuste reproduktsioonid koos selgitava tekstiga. Seega on vähemalt üks vihk originaalist asjatundlikes kätes.

Wulffiuse andmeil on sarja seitse joonistust järgmised: 1) tiitelleht Tartu toomkiriku varemetega (lehel tekst „1885, Dorpater Skizzen. Von R.v.Z.Mühlen. Laakmann Verlag); 2) rahvastseen (Kaubahoovi nurk talurahvast kaubitsejatega, tagaplaanil Emajõe lotjade purjed, E.K.); 3) üliõpilaste rongkäik (mõeldavalt Jaani tänaval, suundumas ülikooli peahoone poole, E.K.); 4) Kivisild; 5) mängivad lapsed Barclay de Tolly büsti ees (talvemoitiiv nn. Barclay platsil, lapsed kelkudega, raagus puud, inimesed talveriideis, E.K.); 6) rongkäik hobustel raekoja ees (lõbusas meeolus üliõpilaste grupp suundub ratsa ja voorimeestega põiki üle Raekoja väljaku, E.K.); 7) Pedell portaali ees, igas neljas nurgas üks meheportree (valvur ülikooli peasissekäigu ees, nurkades võibolla ülikooli teenrite portreed, E.K.).

Wulffiuse pildimaterjali Vaga omaga võrreldes selgub, et kunstniku teine sari on õnnestunud hoopis paremini kui esimene. *Tartu visandeid* iseloomustab rohkem kujutat arhitektuuri korrektsus ja üldiselt õnnestunud kompositsioon, vähem õnnestunud on üksikkujud ja nende detailid. Neis leidub puisust ja joonistuslikku kohmakust, millest kunstnik on aga järgmises sarjas täiesti vabanenud ja loonud sarmikaid rahvaelu kujutusi Tartu aineil. Ometi on ka *Tartu visandite* olemasolu kunstiajaloolselt märkimisväärne fakt ning Tartu elu möödunud sajandil kujutava sarjana tänuväärt panus meie kultuuriloole.

Aru mõisas Tartumaal sündinud (1845) kunstnik õppis 1866-69 Dresdeni akadeemias, 1869-70 Antwerpeni akadeemias J.H.F. van Leriuse õpilasena, 1871-75 Müncheni akadeemias Otto Seitz'i ja 1876-77 Düsseldorf'i akadeemias F.E. von Gebhardti õpilasena, kes ka ise oli Eestist pärit. Asunud Tartusse a. 1877, töötas ta joonistusõpetajana Tartu eragümnaasiumis ja sealse Saksa Käsitöölise Seltsi joonistuskursustel, kus neli aastat õppis ka Konrad Mägi (1898 - 1902).

Von zur Mühlени kunstiharidus oli mitmekülgne ja võimaldas tal töötada nii portretisti ja maastikumaalijana kui ka žanristina. Ta on loonud altarimaalid vähemalt neljale kirikule. Tartu Suure Gildi tellimisel lõi ta ajaloomaali, mille tiitliks on *Vastastikuse abistamise lepingu uuendamine Tartu kodanikkonna ja piiskopkonna mõisnike vahel a. 1520* ja mida V. Vaga ei pea just eriti õnnestunuks. Von zur Mühlени looming on praegu kahetsetavalt laiali ja paljude teoste asukoht teadmata.

Ära võõraks jää...

Heli Lääts Torontos

*Endel
Loo*

Astus tupp, nagu aina naeruks valmis ja siirais silmis tuhat tere. Tähtsat juttu ei ajanud. Laulis. Ausalt kohe. Eputamist polnud veres.

Vain, Kõrver, Oit, Naissoo, Tammik ja jälle Oit. *Ära võõraks jää...* Jah, just selles palas paelus Läätsa võlujõud — eriti madalamas registris — lõi hubase, lõkkeäärse meeoleolu. Mitte päris leegilõõmas raksuvate männilõhangute sekka — selleks on hääli liiga õrn. Oli ilmne, et kontsertlaval kuulub lauljatori pihku mikrofon. Samuti olid siinsamas-käeulatuses kunstniku

piiritulbad tujuloojana. Heli Lääts võib kuulaja imelihtsalt viia romantilisse-sentimentaalsesse. Aga päisel päeval pillerkaaritades rõkkamiseks puudub jõud.

Ometi võiks nii mõnigi meist – välismaise roaga rikutuist – istuda tundide viisi ja nautida estraadikunstniku diktsioonipuhust ja ütlemislausust. Muidugi annavad siia naudingulisa eesti sõnaseppade hea looming ja erksad tõlked.

– Iseseisva heliplaadini pole vist veel jõudnud?

– Tuleb üsna varsti. Salvestused juba tehtud.

Nõnda jah. Heliplaadistuudio Tallinnas. Plaadivabrik Riias. Riida ootajaid. Ei see ole kerge. Ja mis sellest pikalt nämmutada – asi lihtne ja selge.

– Plaadimaterjal kipub Liidus vägisi paranema. Kannatab juba teemantnõela välja.

Lauljatar naeratab. Teda ei huvita keemiatööstus ega järjekorrad. Jätab need bürokraatidele. Tema laulab.

Vestleme heliloojatest. Lemmikuist ja muist. Lauljatee rõõmudest-muredest, olnust ja tulevast.

– Kuidas Tepandi-Pedajase laululaad istub, uudishimutsen.

– Tepandit võin kuulata, Pedajast mitte.

Ausus on armutu, piirid selged. Tuntud teel tunneb Lääts end koduselt, tema pole uute rajaja. „Oma hääl, oma laul, oma elu,” ütles Mati Unt aprillis Pedajase-Tooma-Tepandi lauluzanri kohta. On päevselge, et Lääts seda põlvkonda ei esinda. Ta ei püüagi olla vastuoluline, ta ei virise. Ta on ütlemises ilutseja ja lauldes leplik ja sellega lepime meiegi.

Heli Lääts laulab. On vaikne naudingutund.

Ja siis on aeg minna.

Pilk pilku. Vahedalt ja ausalt.

Ei pääse ka sellest naerusoojast nii lihtsalt.

Aitäh, Heli Lääts, kild mu kõlarikkast kodumaast!

Rein
Taagepera

Kui poliitbüroo, N.Liidu tähtsaim otsuseid-tegev kogu, a.1917 loodi, olid kõik selle liikmed alla 40 aasta vanad peale Lenini, kes oli 47-aastane. A. 1965 saadik pole kedagi allpool küpset 50-aasta künnist võetud täisliikmeks selles kogus, mis praegu on ka Eesti kõrgeimaks käsutajaks. A. 1974 jõudis poliitbüroo keskmine iga 65 aastani, mis mõneski elukutses on kohustusliku errumineku eaks.

Viimase 30 aasta jooksul on N. Liidu ja U.S.A. juhtkondade easuhe ümber paiskunud. Stalini-aegse poliitbüroo täisliikmed olid keskeltläbi 10 aastat nooremad Roosevelti kabineti liikmeist. Hruštšovi poliitbüroo oli sama vana kui Eisenhoweri kabinet. Brežnevi poliitbüroo on kaldunud olema 5 aastat eakam Nixon'i kabinetist.

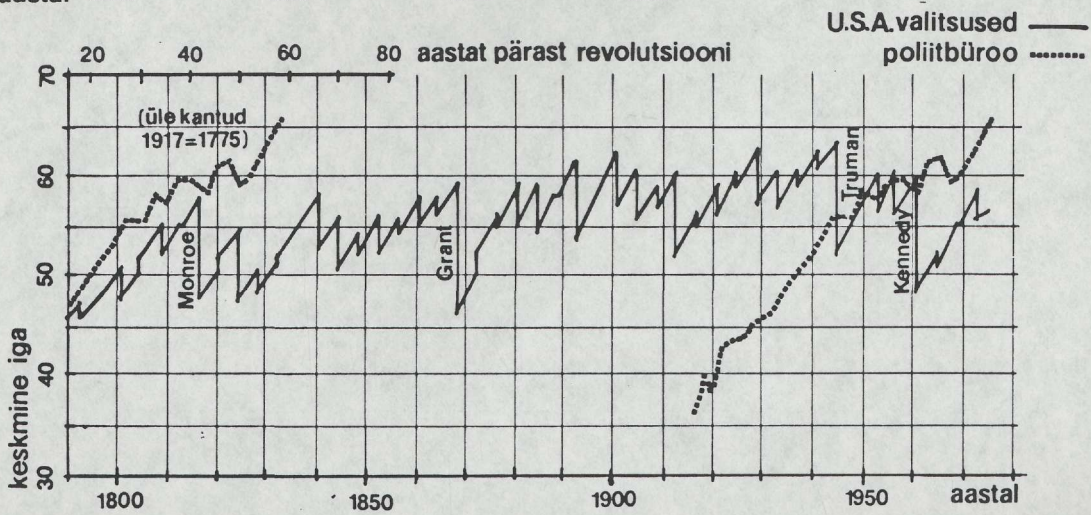
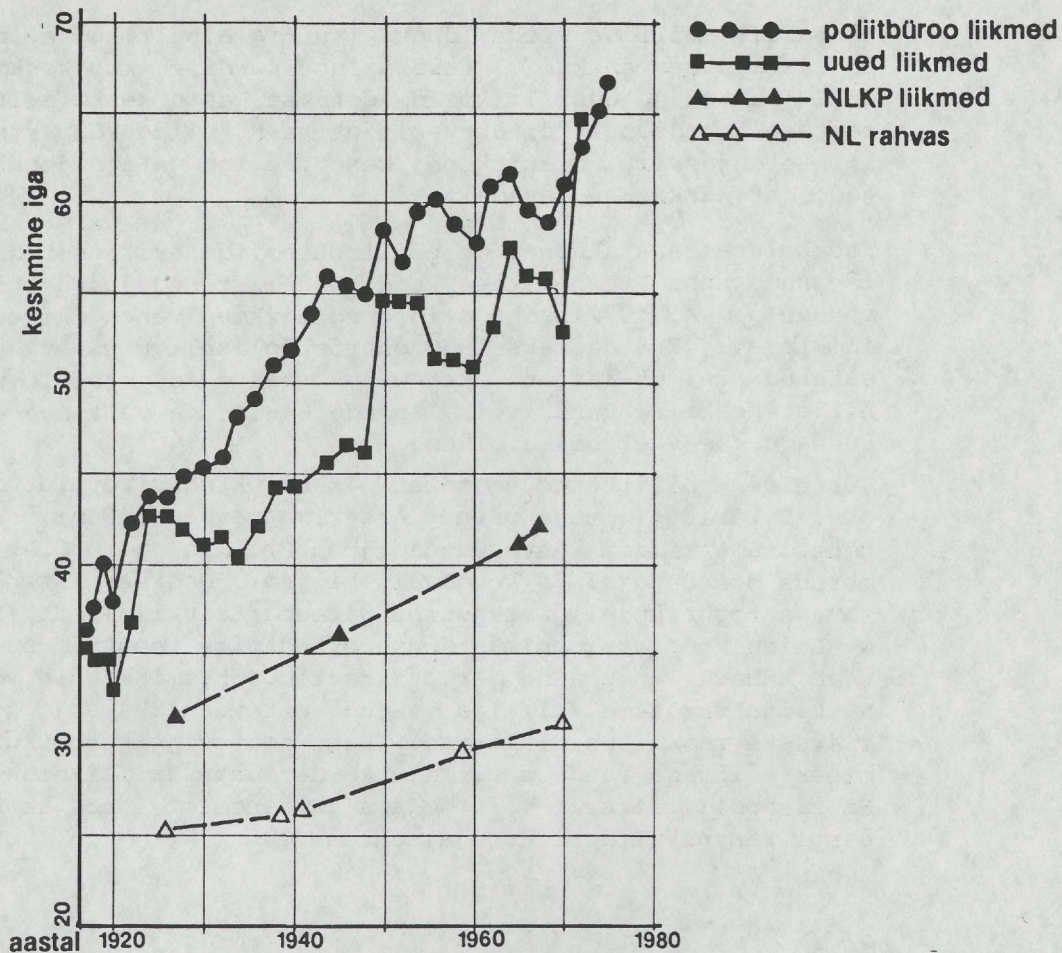
Iga mõjutab vaimset tegevust. Loomisvõime, leidlikkus ja reageerimiskiirus võivad eaga kahaneda. Ea mõju otsuste tasemele on vaieldav ja vägagi isikupärane. Errusaat 65-aastaselt võib olla rajatud kogemusile või olla suvaline. Tippotsuste tasemel on tihti sallitud kõrgemat iga, aga see võib tulla varem saavutatud prestiižist ja võimubaasist pigem kui jätkuvast tipp-tasemelisest tööst. Pärast kauast praktikat 70- ja 80-aastaste otsustetegijatega on katoliku kirik nüüd sisse seadnud 70-aasta earaja kardinalidele. Ajal, mil 40% poliitbüroo liikmeist (Suslov, Kossõgin, Mazurov, Pelše, Brežnev, Kirilenko) on selle raja ületanud, muutub poliitbüroo ea edaspidine kulg aina huvitavamaks.

Joon. 1 näitab poliitbüroo täisliikmete keskmise ea muutumist 60 aasta jooksul. Samuti on näidatud uute liikmete keskmine iga, mis tüüpiliselt tõuseb iga tippvalitseja võimu lõpp-aastail ja langeb võimuvahetuse paiku. Mõlemad kõvera on umbkaudselt jälginud matemaatilist pahupidi eksponentsiaalset

---

*A Note on the Ageing of the Politburo, by R. Taagepera and R.D. Chapman, *Soviet Studies* 29, 1977:296 - 305.

Rein Taagepera on poliititeaduste adjunktprofessoriks ja ühiskonnateaduste abidekaaniks University of California Irvine'i harus. Robert D. Chapman lõpetas äsja sama ülikooli keemia alal. Nad käsitlevad teemat pikemalt siinmainit uurimuses, mille separaate võib saada autoreilt või ka AK-lt.

võrrandit, milline viiks lõpuks (kui ja ainult kui eelneva 60 aasta suund jätkub) tasakaaluseisundile, kus keskmine iga on 70 aastat ja uusi liikmeid võetakse vastu keskmiselt 69-aastaselt. Joon.1 näitab veel, et ka N. Liidu kompartei liikmete ja riigi elanikkonna keskmine iga on aja jooksul tõusnud, ent märksa aeglasemalt.

Käeasoleval aastakümnel on poliitbüroo iga eriti nobedasti tõusnud, kuna Brežnevi meeskond on eelistanud juurde võtta oma-vanuseid. A. 1972 paiku olid uued liikmed vanemadki endiseist liikmeist. Ent aastaks 1980 on tõenäoliselt Brežnevi asemele astunud mõni 65-aastane, kes üle-70-aastased pajukile paneb nii et keskmine vanus võib langeda 64-le, vaevalt aga enam alla 58 nagu see veel oli a. 1960.

Võrreldes poliitbüroo ea tõusu pärast Oktoobrirevolutsiooni U.S.A. kabineti omaga pärast Ameerika revolutsiooni, näeme umbes sama kiiret kasvu suunda (joon.2), mis aga U.S.A. puhul murdus Monroe ajal ja korduvalt hiljem. Noorenemist hõlbus-tavaks teguriks olid seejuures mitmeparteivalimised. Kuidas N. Liidu kooptatsioonisüsteem noorendamise teostada suudab, saab näha. Vahepealne gerontokraatlik juhtimine võib võrreldes N. Liidu varasema stiiliga osutada ettevaatlikuks ja konservatiivseks tavalises olukorras. East johtuv jäikus otsuste tegemises võib aga saada maailmale kardetavaks kriisi-olukorras. Ka sisepoliitiliselt võib oodata jäigenemist, seda ka näiteks eesti rahvuskultuuri arengu suhtes.

LEMMIKUD *suhkur suhkur*

EMP SLP 1008, Estonian Voice, Stockholm, 1977.

Hugo Lepik, Linda Peet, Eha Lilleberg, Linda Mäehans, Aili Aasa, Maritta Idavain, Siim Broberg.

Erde l
Loo

Ideede karestik? Nõnda ütleb heliplaadi teostaja Viljar Nairis. Tõsimeeli. Ja keeleveast ei saa juttu olla: "et rejält idéflöde" ja "a real torrent of ideas" kõlavad sama võimsalt. Tõigaks jääb, et ideekarestik jääb tulemata. Siin on küll tegemist kaunite häälte, hea rütmitunde ja täpse kooslauluga (*Suhkur, suhkur ja Meeldiv tants*) aga andestamatuks jääb, et kaheksa pala neljateistkümnest jätavad kuulajasse äärmiselt igavalt-ühtlase magusa joru tunde. Ei ole siin püüdlustki värvikoloriidiks. Ei dūnaamikaga, rütmi-vaheldusega ega erieffektidega. Esineb isegi olukord, kus saade pūūab desperaatselt meeolelu luua (*Karneval*) aga häälterühm ei võta ega võta vedu. Võidutseb flegma.

Erandiks võiks pidada Eestist pärinevat pala *Poiss ja tüdruk* hea meeoleolupildi ja vajaliku dūnaamikavaheldusega. Ballaadis *Rohelised niidud* esineb kohati aus ilmestuspūūdulus, samuti on suudetud pisut slaavipārases *Suveõõs* säilitada asjakohast romantikat. „Lemmikute” tugevaks küljeks aga jääb uljas hoog ja hea rütm.

Tundub, et Gōteborgi helitehniku kirja tuleb panna võistlus saatepillide ja lauluhāälte vahel. Saade kipub pidevalt hāāli katma, irriteerib kõrva. Ei taha kuidagi uskuda, et „Lemmikud” sellelaadselt esinevad. Erandiks on siin avapala ja *Rohelised niidud*.

Kuus aastat laulnud „Lemmikute” esinemisviis on sujuv ja diktsioon meeldivalt nauditav kogu plaadi ulatuses. On samuti meeldiv tõdeda, et „Lemmikute” lauluvaras on rohkesti kaas-aegset kodumaalt nii tekstis kui muusikas. „Lemmikute” ütlemissiisis valitseb ausus ja siin jääb ainult soovida hoogsat arenemist suurema ilmekuse suunas.

Saatemuusikat (Siim Broberg, Viljar Nairis ja Hugo Lepik) ise-loomustab hea rütmitunne ja asjalik vaheldusjulgas.

Heliplaadi ümbris kõneleb kujunduses mõneti armsast kodukootud lihtsusest. Palaloetelus kahjuks vana viga - informatsiooni-vaesus tekstiseppade-heliloojate osas. Veerupealkirjade kordamine segavalt asjatu ja saatetekst mõttetult kiidukõnekas.

Olge meheks mu esimese kirja trükimustamise eest: ehk annab asi veel sättida! Nii igaks juhuks tahan aga ka mina nüüd käed rüpest välja võtta ning noorematele mõnesugust nõu anda.

Võtame näiteks Eestis praegust väga igapäevased sõnad *kolhoos* ja *sovhoos*. Omateada-teadurid (ENE!) seletavad need hoopis *vene* sõnadeks (*kollektivnoje* ja *sovjetskoje hozjaistvo*), sest et nemad ei tunne teps ajalugu. Nemad otse vihkavad ajalugu, sest ei ole õiged eestlased. Vene sõnad! Kuula ja imesta!

Tegelikult käis asjalugu sedamoodi: vanasti käisid eestlased kui eestvedajad kunagi igal pool maailmas teisi rahvaid õpetamas. No mõned läksid ju ka Venemaale mõisavalitsejaks. Eks osa venelasi võtnud siis meie sõna *mõisa* omaks, olgugi et vene kujul *mõza*. Aga mõnele oli seegi veel liiga raske välja rääkida. Otsisid kergemat.

Nüüd juhtus, et eesti valitsejad kamandasid vene *mõziku*d (pärast sai sellest tuntud *mužik*, olgugi et muusikaga pole sel mõhkugi tegemist) enamasti sõnadega: „Kool — hoos!“ Nemad olid eestvedajatena juba siis välja nuputanud, et ühenduses peitub jõud ja et asju tuleb teha kool ehk koos. Uemal ajal on meil pentsiku võeraste järeleahvimise pärast hakatud ütleva: „Üks, kaks, kolm — korraga!“ Siin on *hoo* mõte hoopis välja jäänud, nii et keegi ei tea enam, mida tuleks korraga teha! Nojah, venelased tegid sellest sõna *kolhoz*, pärast arvasid oma sõnaks — nagu muudki, mis on tegelikult eestlaste käest laenatud.

Mõned eesti mõisavalitsejad kamandasid siiski juba: „Soov — hoos!“ Nemad tundsid ammu ideoloogia, *soovi* tähtsust ja seletasid selle ka venelastele ära: et enne peab ikka *soovima* tööd teha, siis saab seda ka hoos ehk hoogsalt rabada. Nende suus sai sellest *sovhoz* — ja jällegi unustati eestlaste tänamine ära.

Selle jutu moraal oleks sedamoodi: me võime neid kahte, ülekohtuselt vene võõrsõnaks arvatud tärminit uhkusega tarvitada. Siiski soovitaksin ka meie vana *mõisa* (*maa* ja *õis*, *õisa*: inimese poolt õitsema pandud maa) uuesti au sisse tõsta kui ilusama ja lühemagi sõna. Riigimõisa ehk sovhoos võiks olla *mõiska* (*kamõis*, kuna hilisem nähtus). Siis ka mitte enam *kolhoosnikud* ja *sovhoosnikud*, vaid *mõisnikud* ja *mõisknikud*. Eks ole ju nüüd kõik rahva oma, siis on ka kõik *mõisnikud*. Järgmine kord rohkem!

August Laurij

Vello
Salo

Eesti paavstiriik? Vähesed eestlased teavad, et aastatel 1225 - 1227 - tänavu möödub sellest 750 aastat - oli olemas otseselt Rooma paavstile alluv ala Kesk-Eestis.

Pole ka ime, sest meie üldkättesaadavad-ülevaatelised ajaloo-õpikud ei omista sellele lühikesele episoodile täit tähelepanu. Välis-Eesti kooliõpikud (Ojamaa-Varma *Eesti ajalugu* [1946] ja Parijõe-Algma-Koidu *Eesti ajalugu noorsoole* [1946, 2. tr. 1954]) ei ole meie paavstiriigist kuulnudki, kodumaal ei anna uusimgi üliõpilastele määratud teos (*Eesti NSV ajalugu I*, toim. K. Siilivask, Tallinn 1976:47j) täielikku pilti: nii jääb kahe silma vahele see, et Modena Villemile järgnenud Alna Balduini tegevus näitas paavstide (Villemi läkitanud Honorius III-le oli 1227 järgnenud Gregorius IX) tõsisemat-pidevamat huvi teistest poliitilistest võimudest sõltumatu ala loomiseks Eestis. Balduinist vaikib muide ka Peep Rebane (*Mana* 38/1971:57-62); Arthur Võõbus asetab küll Balduini tegevuse laiemasse raami (*Studies I*: 70-81, vrd. *AK* 1/77:9jj), kuid ei nimetagi Villemi ja viitselegaat Johannese osa Saaremaa vallutamisel 1227.

On niisiis põhjust kokkuvõtlikult meelde tuletada „Eesti paavstiriigi“ loo peajooni.

1225.a. suvel (juunis?) saabus Riiga, tõenäoliselt piiskop Alberti kutsel, paavsti erisaadik, kelleks oli valitud Modena piiskop Villem Põhja-Itaaliast, ristisõdadele kindlalt rahuliku misjonitegevust eelistav mees (dokumentatsiooni osas vt. Võõbus). Villem kuulas esiteks ära kõik kaebajad-kaitsjad, kes voolasid suurel arvul tema jutule Riiga; tee polnud liiga kauge isegi mitte Virumaa eestlastele. Lahendanud osa tüliküsimusi Riias, reisis Villem mitu korda Liivi- ja Eestimaal ringi, tutvumaks olukorraga koha peal. Muuhulgas ei pidanud ta paljuks Taani linna peremehi ähvardada oma raskeima relvaga - Kirikust väljaheitmine - vabastamaks Viru vanemate pantvangideks võetud poegi. See mõjus ja Villem saatis poisid vanematele tagasi (*HCL* XXIX:7).

Samm-sammult võttis legaati sakslaste-taanlaste käest ära ning allutas otseselt Rooma paavstile Harju-, Lääne-, Järva- ja Virumaa, millest oli siiski sunnitud varsti loovutama Harju. Ent ülejäänud alal seadis ta paavsti asehaldurina ametisse oma kap-

lani ja viitselegaadi, magister Johannese. „Paavsti protektoraadi“ tegeliku valitsemise andis Villem eestlaste kätte, nimetades kogu alal ametisse maarahvast vanemad ja kohtunikud (*statuit ex eis seniores et iudices in omnibus provinciis suis, HCL XXIX:7*). Henriku kroonikast ei selgu, kas ja mis määral oli tegemist üksteisest eraldatud valitsus- ja kohtuvõimu sisseseadmisega.

Koduteele asuv Villem kohtas 1226. a. kevadel rikkaliku röövsaagiga Rootsist naasvaid saarlasi ja kuulutas nende vastu välja ristiretke. Seda korraldust pidi täitma Eestisse jäänud asehaldur Johannes. Läti Henrik ei maini küll teda (vrd. *HCL XXX:1*), kuid teistest allikatest teame, et 29. jaanuaril 1227 Saaremaaale suunduva väe eesotsas marssis Villemi abiline Gandolfino *cum vexillo ecclesiae* („Kiriku lipuga“ – või siiski krutsifiksiga?). Saaremaa vallutamisest võttis osa eestlasi maa kõigist osadest (*Estones de cunctis provinciis suis, HCL XXX:3*) Näib, et Saaremaa alistus otseselt Rooma paavstile (dokumentatsioon vt. Jüri Uluots, *Eestlaste lepingud võõrastega XIII sajandil*, Rooma 1975:17).

Asehaldur Johannes ei suutnud tema hoolde usaldatud alasid kuuigi kaua valitseda: juba sama aasta lõpuks andis ta oma halduse ametlikult Ordule üle ja reisis tagasi Itaaliasse.

Paavsti uue legaadi, Alna Balduini missioon (1230-34) oli tegelike tulemuste poolest veelgi vaesem: tal ei õnnestunud korda luua Villemi poolt eraldatud („saksa okupatsiooni all ägaval“) alal – Saare-, Lääne-, Järva- ja Virumaal. Villemi eeskujul õnnestus tal küll ellu kutsuda „Kurelaste protektoraat“, kuid ka selle iga osutus lühikeseks (1230-33). Paavst (ikka veel Gregorius IX) kiitis Balduini tegevuse selles osas heaks, pidi ta aga asendama paendlikuma Vилlemiga a. 1234; kohtame teda Tallinnas veel a. 1238. „Eesti paavstiriiki“ ei püüdnudki ta nähtavasti enam taastada, olles juba 1228. a. peale legaadiks ka Vana-Preisimaal, mille keelegi ta olevat ära õppinud.

Nii Villemile kui Balduinile on ette heidetud „kohalike olude allahindamist“ – nende plaan ei õnnestunud ju! Kuid vähemalt eestlastel ja kurelastel on põhjust tänuga meenutada mehi, kes andsid neile paavstilt saadud volitustega (mõlema omad on säilinud) omavalitsuse, mille sarnast nad üheltki võõralt võimult enam ei saanud.

Fanny
Sivers

Igal keelel on niiõelda oma vigurid. Vene keele õppija näeb vaeva verbi aspektidega ja õige rõhupaigutamisega. Saksa keeles põhjustab muret korralik sõnajärjestus. Soome keelele võib ette heita rahvusvaheliste võõrsõnade soomestamist, mis teeb mõnestki tekstist arusaamise üliraskeks. Inglise keel vaimustab algajaid oma pealiskaudse lihtsusega: pole pöördeid ega käändeid... Kuid varsti jääb see esialgne heameel prepositsioonide tihnikusse kinni. Pole midagi parata, lihtsust ühes kohas saab teises jälle „täiendust“ keerukuse kaudu.

Eesti keeles on üks raskemaid probleeme sõnade käänamine-pööramine. Kuidas saada sellest jagu keeleõpetuse raamis?

Kreeka-ladina grammatika eeskujul on katsutud ka meie käänatavad sõnad käändkondadesse paigutada. Kuid eesti fleksioon on nii mitmekesine, et see kunstlik rühmitamine pole veel suutnud leida rahuldavat vormi.

Eesti keelele on palju kohasem tüüpsõnade printsiip, kuid tänapäevani pole jõutud kindlaks teha, kui palju neid peaks olema. Nii on igal koolkonnal ja igal sõnastikul oma tüüpsõnade nimestik, vahel mitmesaja sõnaga. Kuid olgu neid paarkümmend või mitusada, tähtis on teada, kuidas neid kasutada.

Traditsiooniline keeleõpetus nõuab tüüpsõnade pähetuupimist – ekslikus ettekujutuses, et sellega on kindlustatud keele õige tarvitamine. Vaatame objektiivselt, kuidas asi seisab.

Opilane võib õppida pähe Muugi III käändkonna tüüpsõna *pere* ja katsuda meeles pidada, et „samuti käänduvad *ime, vale, vaha, male, kabe, võre, jume, kõne, nire* jne!“ Selle juures pole aga sugugi selge, et *sire, ere, pime, kade, õde* ei kuulu siia.

Et tüüpikonna leidmisel mitte eksida, peab tegelikult kõiki sõnu tundma. Ent milleks on siis veel tüüpikonda vaja? Sellele tulemusele jõudis allakirjutanu mitme pika gümnaasiumiaasta järele, kus emakeele õpetus „kadus“ täiesti tüüpsõnade tuupimise alla, ja millest tal ei ole enam midagi meelde jäänud.

See ebarealistlik tüüpsõnade tuupimine näib unustavat, et keel ei ole mitte matemaatiline operatsioon, vaid *väljendusvahend*, milles iga osa on seoses ütlusega.

Kui kaugele võib minna teoretiseerimisega sel alal, näitab H. Ruubel'i Käänamise õpetamisest 7-klassilises koolis (ENSV Haridusministeerium, Eesti keele õpetamise küsimusi, 1957:71):

Selleks et tüüpsõna järgi sõnu õigesti käänata või käänamist kontrollida, on vaja, et oleksid täidetud järgmised tingimused:

1. *Tüüpsõna tuleb osata eksimatult käänata.*
2. *Tüüpkonna määramises peab olema kindlus ja kiirus. Ainult siis, kui tüüpsõnade rakendamine toimub niisama kiiresti kui korrutamistabeli (ükskordüks) kasutamine arvutamisel, saame nende abil oma kirjalikku kui ka suulist väljendust kontrollida.*
3. *Keeletarvitaja peab olema õppinud oma kõnesse kriitiliselt suhtuma: niikaua kui keeletarvitajal ei teki kahtlust grammatiliste vormide õigsuses, ei tunne ta mingit tarvidust neid hakata tüüpsõnadega võrdlema või selle üle järele mõelda, missugused reeglid nende vormide moodustamise kohta kehtivad. Jne.*

Igatahes on selge, et selline täiuslik mentaalne gümnaстика tüüpsõnadega ei jäta üldse enam aega kõnelemiseks ja — mis veel hullem — sügavamaks mõtlemiseks.

Samasugune olukord on prantsuse koolides, kus raisatakse kohutavalt palju aega ortograafia õpetamiseks. (Kuid sellest on raske üle saada, sest prantsuse kirjaviis aitab esile tuua palju tähendusi ja vorme, mis kõnekeeles kaduma lähevad.)

Uuem keeleteadus on näidanud, et üksik sõna on vähem huvitav kui sõnade kombinatsioonid. Kas ei oleks realistlikum jätta tüüpsõnade tuupimine maha ja hakata õpetama väljendeid, mille abil sõnade vormid iseenesest pähe läheksid? Võtame näiteks sõnad *jõgi*, *kallas* ja *kask*. Selle asemel et ajusid vaevata tüüpsõnade otsimisega, õpime lihtsalt lause *Jõe kaldal kasvavad kased*. Vormidega seoses esineb mentaalne pilt, mis aitab sõnu paremini meeles pidada kui mingi grammatika-teooria.

Analoogia abil võib õpilane luua teisi vorme. Muidugi eksib ta vahel ka. Kuid kes on kindel, et ta kunagi ei eksi? Ka tüüpsõnade tuupijad eksivad, nagu seda nendib ka H. Ruubel.

Loodame, et sel teemal saab veel edasi kõnelda — ja et eesti keele õppimine muutub elavamaks kui ta seda senini on.

Tallinna ja ümbruse vanade kohanimedega asjus (vrd. AK 4/77:14) toome olulise toimetusele saabund kommentaarest.

EDGAR V. SAKS 1) „*Ocrielae* on väär-transkriptsioon eesti nimest *Uhtre/ala*, kuna 13.saj. ladina tekstides on eesti *h* väga sageli kirjutatud *c* tähega. Pangaalust madalikku ja ülemiste järve soist ümbrust mungad kutsusid *marchia* (LCD 678, kaart) – üleujutatud rabamaa. Eesti keeles on see *uhu*, g. *uha* – üleujutus; *uhk*, g. *uha*, *uhu* – üleujutatud raba-, soomaa (*Wied.* 678)... Finno-ugri aladel on rida teisi samalaadseid kohanimesid, mis olid soised, üleujutatud alad, näit. *Octinus* 1220, *Uchten* 1489, praegune *Uhtna* küla Mahurannal (LCD 520), *Octo* (*Uhto*) k. Kuramaal (UB 1.1.321), *Ochtolite* 1326, ...”

2) (Muistsed põhjaranniku kihelkonnad:) „*Repel* (= *Repela*)” vrd. „*reps*, g. *repsu* (-i) (*Wied.* 1049) – rüütli sõumes. Seega *repsima* oli muistne sõudma ja nende mereäärsete kihelkondade nimi *Sõude/ala*. Vastavad kohanimed esinevad ka Soomes – *Repsby* 1555; *Repo* saar Poris; *Repniku* küla Virumaal ja järvede-rabade vahel asunud muistne *Rapla*, reg. a.1345 *Reppelle*. Ka muistsete aegade alal esinevad kohanimed *Reppen* 1426, *Reppen/kaym* 1400...”

3) „*Reuaelae* 1219, *Revele* 1219, *Rähvli* 1689, *Reval*, ilmselt muinas-Eesti *Rävala* ... tuleneb sõnast *räus*, g. *räusa* (*Wied.* 1040) – võsa, tihnik, padrik, mida kogu Tallinna ala ka muiste oli; lisaks provints *Reuaelae* 1230 ja samalaadilises geograafilises asendis küla *Reuamal* Virumaal 1220 (*Comm. on LCD* 94,95,133). ”

LEO KARLOV küsib: „... kas *Linda nisa* või *Isa Daani linn*?” Argumendid: Piibel tunneb Danilasi laevuritena (*Kohtum.* 5:17); nime levik (heebrea kirjas ainult *dn*) on suur: Piibel (*Joosua* 19:47, *Ko.* 18:11j.26-29), kogu Euroopa (*Dnepr*, *Dnestr*, *Doonau*, *Danzig-Gdansk*, *Danmark*, Iirimaal *Donegal*, *Dundalk*, *Dungarven*, *Dunmarway* jne).

„Nende ridade kirjutaja pole ajaloolane ja esitab eeltoodu üksnes küsimusena, mis kunagi ehk vastatakse kompetentse uurimuse läbi. Kui *Lindanisa* põhikomponent on tõesti *Dan* (*Daan*), nähtuaks siitkaudu otsemaid, et Tallinn oli juba ükskord varem, muistsest vabadusvõitlusest veelgi kaugemas minevikus olnud daanlaste/taanlaste poolt vallutatud.”

KLENK 77

KLENK-i Sõpruspäevad toimusid ettenähtud ajal ja kavaga (vt. AK 5/77:36), välja arvatud tervislikel põhjustel puudunud Mai Treude loeng. Vt. ka intervjuu käesolevas numbris (lk. 14j).

Raamatu-
riiul

Peeter Ilus, *Lõbu ja himu*. „Mana“ luuleraamat. Kirjastus Boreas & Mana. Kujundus: Kadi Karist. Los Angeles, 1977:38, br. 14 x 18 cm, hind saatekuludega \$ 5.30.

Mana nr. 42/1976 [sic!], 17. aastakäik. 112 lk., \$ 8.75.

Evald Uustalu, *For Freedom Only*. [Nn. Soomepoiste rügemendi ajalugu inglise keeles.] Toronto 1977:144 (112 lk. teksti, 32 ill.) 14 x 21,5 cm, hind kt. \$ 6.50.

Album *Treffoonia 1883 - 1978*. New York 1977:360, br. 15 x 22,5 cm
Tellida: V.Kangro, 15 Sickles St., New York, N.Y. 10040, \$ 15.-

Minni Nurme, *Mondwein. Lyrische Gedichte*. Nachdichtungen aus dem Estnischen von Aldo Roomere. Leipzig 1976:29. Diplomarbeit 1976. Gestaltung: Dieter Weise. Satz und Druck: Werkstätten der Hochschule für Grafik und Buchkunst Leipzig. Üheksa puulõiget üheksalt autorilt. Tiraaž ca. 200.

Natalie Edwards, *Ruberg*. Ingliskeelne filmiarvustus (vrd. AK 5/77:8) ajakirjas *Cinema Canada* nr. 42/77:41j.

Eesti kunsti ajalugu kahes köites. 1. köide, II: *Eesti kunst 19. sajandi keskpaigast kuni 1940. aastani*. Toimetuskolleegium: Irina Solomõkova (peatoim.) jt. Tallinn (Kunst) 1977:550 (üle 500 reproduktsiooni ja foto), 22 x 30, kt. rbl. 10.20.

Enn Vetemaa, *Hõbedaketrajad*. Romaan. Tallinn 1977:156, rbl.-.60.

A.H.Tammsaare, *Miniatures*. Inglise keelde tõlkinud Melania Rauk, ill. Iivi Raudsepp. Tallinn 1977:48, rbl. 2.-

A.H.Tammsaare, *Ich liebte eine Deutsche*. Tõlk. E. Hunnius (vrd. kriitika *Sirp ja Vasar* 9.12.77:4). Tallinn 1977:408, rbl. 2.20.

Vello Lõugas, Jüri Selirand, *Arheoloogiga Eestimaa teedel*. (Populaarteaduslik lühiülevaade arheoloogiateaduse ajaloost Eestis.) Tallinn 1977:352, rbl. -.65.

Soviet Union and Eastern Europe

A CASE STUDY OF A SOVIET REPUBLIC The Estonian SSR

edited by Tõnu Parming, University of Maryland,
and Elmar Järvesoo, University of Massachusetts

The Estonian SSR is the most industrially advanced and urbanized of the Soviet republics and also, perhaps logically, has the most Western life style and the highest standard of living. This in-depth study of the Estonian SSR not only describes the current Estonian scene, but also analyzes the postwar Soviet years, concentrating on the factors that have led Estonia to its present status. All chapters were written especially for this volume by subject specialists fluent in Estonian. In sum, it is the most detailed and comprehensive study of a Soviet republic available in English, and it supports the editors' argument that analysts' traditional preoccupation with events and decisions at the political center of the Soviet Union has been unsatisfactory for a thorough understanding of the country; much more attention must be given to the individual union republics.

Tõnu Parming holds a doctorate in sociology from Yale University and is now assistant professor of sociology at the University of Maryland. Elmar Järvesoo obtained his doctorate in agrarian economics from the Friedrich Wilhelm University in Berlin. He is currently professor of agrarian marketing at the University of Massachusetts.

CONTENTS: Part 1. Population and Political Processes. Population Processes in Estonia during the Soviet Period—T. Parming. Soviet Nationality Policy and the Estonian Communist Elite—Jaan Pennar. Nationalism, Collaborationism, and New Leftism in Soviet Estonia—Rein Taagepera. Part 2. The Economy and the Society. The Economic Transformation of Postwar Soviet Estonia—E. Järvesoo. The Party and the Church—Vello Salo. Physical Education and Sport—Reet Nurmberg-Howell. Part 3. Aspects of Culture and Scholarship. Soviet Estonian Literature—George Kurman. Drama and the Theatre Arts—Mardi Valgemäe. Scholarship in Ethnography—Gustav Ränk. Part 4. Higher Education and Science. Higher Education, Science, and Research—Heino Susi, Teodor Künapas, and E. Järvesoo. Computer Science—Rein Tünn. Astronomical Research—Valdar Oinas.

ca. 435 pages w/notes

LC: 77-671

September 1977

ISBN: 0-89158-247-9

\$22

Westview Special Studies on the Soviet Union and Eastern Europe

ILMUB DETSEMBRIS 1977

Võimalik tellida ilma
ette maksmata:

Dr. Tõnu Parming
Department of Sociology
University of Maryland
College Park MD 20742

ISSN 0384-8469

PE $\frac{A}{1166}$ 77,6